

INSTITUT PRO KRIMINOLOGII A SOCIÁLNÍ PREVENCI

PŘÍLEŽITOST DĚLÁ ZLODĚJE
Praktická teorie prevence kriminality

Autoři:
Marcus Felson
Ronald V. Clarke

Překlad: Daniel Soukup

Tento text nemá charakter oficiálního překladu, neprošel jazykovou korekturou
a je určen pro studijní účely.

Neprodejné

Praha 2003

© British Crown copyright 1998

Translated by permission of the Controller of Her Majesty's Stationery Office, who accepts no responsibility for the accuracy of this translation.

Přeloženo se svolením Úřadu policie Jejího Veličenstva (Her Majesty's Stationery Office), který nenese zodpovědnost za přesnost tohoto překladu.

ISBN 80-7338-016-1

© Institut pro kriminologii a sociální prevenci
www.kriminologie.cz

Police Research Series
Paper 98
(Edice výzkumu policejní činnosti
Studie 98)

Opportunity Makes the Thief
Practical theory for crime prevention

Marcus Felson
Ronald V. Clarke

Redaktor: Barry Webb
Home Office
Policing and Reducing Crime Unit
Research, Development and Statistics Directorate
50 Queen Anne's Gate
London SW1H 9AT
ISBN 1-84082-159-0

© Crown Copyright 1998
Poprvé vydáno v roce 1998

**Oddělení kontroly a snižování kriminality:
Edice výzkumu policejní činnosti**

Oddělení kontroly a snižování kriminality (Policing and Reducing Crime Unit, PRC Unit) vzniklo v roce 1998 v důsledku sloučení Policejní výzkumné skupiny (Police Research Group, PRG) a Komise pro výzkum a statistiku (Research and Statistics Directorate). PRC Unit je nyní součástí Komise pro výzkum, vývoj a statistiku (Research, Development and Statistics Directorate) britského Ministerstva vnitra (Home Office). PRC Unit provádí a zadává výzkum kontroly a snižování kriminality z hlediska společenských věd a manažeringu, a plní tak širší úkoly než PRG.

V návaznosti na práci PRG nyní PRC Unit spojilo dvě hlavní edice, které PRG vydávala, do Edice výzkumu policejní činnosti (Police Research Series). Tato edice bude představovat výsledky výzkumu zaměřeného na prevenci a odhalování kriminality i na policejní management a na organizační problematiku.

Výzkum zadaný PRG bude zahrnut do publikací PRC Unit. Pokud se v textu objeví odkazy na PRG, vztahují se nyní na PRC Unit.

Předmluva

Hlavní tezí této zprávy je, že vedle individuálních a sociálních faktorů, které se obvykle pokládají za příčiny kriminality, je třeba za třetí základní příčinu pokládat příležitost. Zpráva se opírá o postřehy z několika nových a vzájemně se doplňujících teorií příležitosti a je přesně načasovaná s ohledem na to, že v průběhu několika nadcházejících měsíců bude třeba vyvinout strategie snižování lokální kriminality. Zpráva nám pomáhá lépe pochopit, jak příležitost ke kriminálnímu jednání zvyšuje kriminální motivaci, a nabízí perspektivu, v jejímž rámci bude možné nalézt fungující řešení některých specifických problémů prevence kriminality.

S. W. BOYS SMITH

vedoucí policejních programů
Ministerstvo vnitra
listopad 1998

Poděkování

S vděčností přiznáváme svůj myšlenkový dluh mnoha kolegům, jejichž práce nás výrazně ovlivnila.

Naše úvahy posunulo několik badatelů z Ministerstva vnitra nebo odjinud z Velké Británie: Derek Cornish, Paul Ekblom, Gloria Laycocková, Pat Mayhewová, Ken Pease, Barry Poyner, Barry Webb a Nick Tilley.

Opírali jsme se také o práci několika Kanadčanů, jmenovitě Patricie Brantinghamové, Paula Brantingham a Maurice Cussona. Pomohli nám také Američané John Eck, Herman Goldstein, C. Ray Jeffery, George Kelling, George Rengert, David Weisburd a Diane Zahmová.

Dále nás ovlivnil výzkum Johannese Knutssona a Eckarta Kuhlhorna ve Švédsku a Rosse Homela v Austrálii. Do našich úvah zasáhli větší či menší měrou i mnozí jiní.

Na závěr bychom chtěli poděkovat Wesu Skoganovi, profesoru na Northwestern University v Chicagu, za posouzení této zprávy.

O autorech

Marcus Felson je profesorem na Rutgers University School of Criminal Justice a učil na University of Southern California a University of Illinois. Je známý především jako teoretický kriminolog, a to v první řadě jako autor teorie běžné činnosti (routine activity theory). V posledních letech obrátil pozornost na prevenci trestné činnosti. Jeho poslední knihou je *Crime and Everyday Life* (Trestná činnost a každodenní život), která v roce 1998 vyšla ve druhém vydání.

Ronald V. Clarke je profesorem na Rutgers University School of Criminal Justice a děkanem školy; obě tyto funkce už zastává déle než deset let. Předtím byl vedoucím Oddělení výzkumu a plánování Ministerstva vnitra (Home Research and Planning Unit), kde významnou měrou přispěl k rozvoji situační prevence kriminality a ke spuštění projektu Přehled trestné činnosti ve Velké Británii (British Crime Survey). Jeho poslední knihou je *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies* (Situační prevence kriminality: úspěšné modelové studie), která v roce 1997 vyšla ve druhém vydání.

Resumé

Kriminologická teorie může – a měla by – pomáhat prevenci trestné činnosti. Nové teorie trestné činnosti opírající se o pojem „příležitosti“, vyzdvihují principy, které úzce souvisejí se skutečným světem, snadno se vysvětlují a učí a lze je ihned uplatnit v praxi. Patří k nim koncept běžné činnosti (routine activity approach), hledisko racionálního výběru (rational choice perspective) a teorie struktury trestné činnosti (crime pattern theory). Tyto teorie vycházejí ze starého přísloví „příležitost dělá zloděje.“, Jejich popis lze nalézt v této publikaci, která dokládá, že příležitost je jedním z „kořenů“, trestné činnosti, a ukazuje, jak jmenované teorie mohou přispět k úvahám o prevenci trestné činnosti.

Tato publikace představuje deset principů teorie příležitosti k trestné činnosti (crime opportunity theory):

1. *Příležitosti jsou jednou z příčin všech trestných činů*, ne pouze běžných majetkových deliktů. Například výzkumy barů a hostinců ukazují, že jejich zařízení a způsob jejich vedení může výrazně zvýšit nebo snížit pravděpodobnost násilného chování. Studie podvodů, např. s kreditními kartami, poukazují na bezpečnostní mezery, které lze odstranit. Dokonce i sexuální delikty a prodej drog lze ovlivnit omezováním příležitostí.

2. *Příležitosti k trestné činnosti jsou vysoce specifické*. Vloupání do pošt vycházejí z jiné konstelace příležitostí než vloupání do bank nebo pouliční loupežná přepadení. Krádeže automobilů k divokým projížďkám (joyriding) závisejí na zcela jiné struktuře příležitostí než krádeže automobilů kvůli součástkám i než krádeže automobilů za účelem prodeje v zahraničí. Teorie příležitosti k trestné činnosti nám pomáhá rozeznat tyto odlišnosti, které je třeba vzít v úvahu, pokud se má prevence přesně zacílit na daný typ trestné činnosti.

3. *Příležitosti k trestné činnosti se soustřeďují v určitých lokalitách a časech*. Od místa k místu lze pozorovat markantní rozdíly, a to i uvnitř jedné oblasti s vysokou kriminalitou. V závislosti na příležitostech se křivka kriminality výrazně mění hodinu od hodiny a den ode dne. Koncentraci příležitostí k trestné činnosti na určitých místech a v určitých časech lze vysvětlit pomocí teorie běžné činnosti a teorie struktury trestné činnosti.

4. *Příležitosti k trestné činnosti vycházejí z každodenního pohybu aktivit*. Pachatelé a jejich cíle se pohybují v závislosti na cestách do práce, do školy a do středisek zábavy. Například kapesní zloději vyhledávají tlačence v centru města a lupiči se přesunují na předměstí odpoledne, když jsou místní obyvatelé v práci nebo ve škole.

5. *Jeden typ trestné činnosti vytváří příležitosti pro další*. Dochází k tomu nejruznějšími způsoby. Například vloupání obvykle otevírá prostor pro nákup a prodej ukradeného zboží a pro podvody s kreditními kartami. Kuplířství a prostituce s sebou mohou nést násilí a loupežná přepadení. Zdařilé vloupání pachatele někdy povzbudí k tomu, aby pokus na stejném místě později zopakoval. Když mladíkovi zmizí jízdní kolo, může mu připadat spravedlivé ukrást si místo něj jiné.

6. *Některé produkty nabízejí lákavější příležitosti k trestné činnosti*. Tyto příležitosti vycházejí především z hodnoty, přenosnosti, viditelnosti a přístupnosti potenciálních objektů trestné činnosti. Například videorekordéry mají vysokou hodnotu, jsou snadno přenosné a lidé je

často nechávají ležet na viditelných a přístupných místech. Proto tak často padnou za oběť zlodějům.

7. *Společenské a technické změny vyvolávají nové příležitosti.* Každý nový výrobek prochází čtyřmi fázemi; jsou jimi inovace, růst, masový prodej a nasycení. K největšímu počtu krádeží obvykle dochází v prostředních dvou fázích. Když přišly na trh laptopy, byly to poměrně exotické přístroje, o které se zajímalo jen málo zákazníků. Když se jejich cena začala snižovat a stále víc lidí chápalo, jak se používají, trh pro ně se rozšiřoval. Zároveň rostlo riziko krádeží. Toto riziko je v současnosti stále vysoké, jelikož za laptopy stojí silná reklama a vysoká poptávka. Až se jejich cena sníží natolik, že si je většina lidí bude moci pořídit, riziko krádeže se sníží zhruba na stejnou úroveň jako u kapesních kalkulátorů a jiných běžných pracovních pomůcek.

8. *Prevenzi kriminality lze provádět omezováním příležitostí.* Metody situační prevence kriminality zaměřené na omezování příležitostí vycházejí ze systematických struktur a pravidel, které jsou pro všechny oblasti života stejné, i když preventivní metody je vždy třeba přizpůsobit dané situaci. Tyto metody vycházejí z teorie racionálního výběru a jejich cílem je, (i) zvýšit vnímané úsilí vynakládané na trestnou činnost, (ii) zvýšit vnímaná rizika, (iii) snížit předpokládané zisky a (iv) odstranit záminky pro trestnou činnost. Situační prevence kriminality tedy není jen souborem improvizovaných metod, ale důsledně vychází z teorie příležitosti. Existuje už téměř sto vyhodnocených příkladů úspěšné realizace situační prevence kriminality.

9. *Omezení příležitostí obvykle nevede k přesunu trestné činnosti.* V rámci vyhodnocení se většinou zjistila malá míra přesunu v důsledku realizace situační prevence. Žádný z výzkumů nezjistil, že by došlo k úplnému přesunu. Každá osoba nebo organizace zapojená do snižování kriminality tedy může dosáhnout skutečného zisku. I pokud se trestná činnost přesune, je možné ji odvrátit od nejméně žádoucích objektů, časů či lokalit.

10. *Zacílené omezení příležitostí může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality.* Preventivní opatření v jedné lokalitě mohou vést k „rozšíření zisků“, do sousedních časů a lokalit, jelikož pachatelé podle všeho přeceňují dopad takových opatření. Navíc lze důvodně předpokládat, že omezení příležitostí k trestné činnosti může snížit míru kriminality na lokální i celospolečenské úrovni.

Obsah

	strana
Předmluva	5
Poděkování	6
Resumé	7
Seznam tabulek	10
A. Úvod	11
B. Příležitosti	14
1. Koncept činnosti.....	14
2. Teorie struktury trestné činnosti.....	16
3. Hledisko racionálního výběru.....	16
C. Deset principů příležitosti a trestné činnosti	18
1. Příležitosti jsou jednou z příčin všech trestných činů.....	18
2. Příležitosti k trestné činnosti jsou vysoce specifické.....	22
3. Příležitosti k trestné činnosti se soustřeďují v určitých lokalitách a časech.....	23
4. Příležitosti k trestné činnosti vycházejí z každodenního pohybu aktivit.....	24
5. Jeden typ trestné činnosti vytváří příležitosti pro další.....	25
6. Některé produkty nabízejí lákavější příležitosti k trestné činnosti.....	27
7. Společenské a technické změny vyvolávají nové příležitosti.....	29
8. Prevenci kriminality lze provádět omezováním příležitostí.....	30
9. Omezení příležitostí obvykle nevede k přesunu trestné činnosti.....	33
10. Zacílené omezení příležitostí může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality.....	37
D. Závěry	39
Vybraná literatura	40

Seznam tabulek

Tabulka č.	Název	Strana
1	Experimenty s pokusem	12
2	Teorie běžné činnosti a základní trojúhelník trestné činnosti	14
3	Deset principů příležitosti a trestné činnosti	18
4	Teorie běžné činnosti a podmínky pro rvačku	19
5	Sebevražda a příležitost	21
6	Návnady mohou být kontraproduktivní a vytvářet příležitosti k trestné činnosti	24
7	Opakovaná viktimizace a příležitosti k trestné činnosti	26
8	Van Dijkovy řetězce kriminality	27
9	Které nákladní automobily se kradou	28
10	Šestnáct technik situační prevence kriminality zaměřených na omezování příležitostí	32
11	K přesunu trestné činnosti nedochází automaticky	35
12	Zákony o přilbách a příležitost ke krádežím motocyklů	36
13	Rozšiřování zisků a kamerové systémy na univerzitních parkovištích	37

A. Úvod

Těm, kdo mají ve skutečném světě co do činění s pachateli, připadá teoretická kriminologie už dlouho irelevantní. Důvodem je zčásti fakt, že příčiny trestné činnosti se připisují vzdáleným faktorům, jako je způsob výchovy dětí, genetická výbava či psychologické a společenské procesy. Tyto faktory totiž leží mimo dosah každodenní praxe a souvislosti mezi nimi jsou nesmírně komplikované i pro ty, kdo chtějí trestnou činnost pochopit, natož pro ty, kdo se jí snaží snižovat. V této publikaci ukážeme, že snaha pochopit příčiny trestné činnosti nemusí představovat zbytečnou zátěž, nýbrž že přímo souvisí s každodenní preventivní činností policistů a jiných osob. Stručně řečeno, naší tezí je, že věta „příležitost dělá zloděje,“ je mnohem víc než jen staré přísloví a že z ní lze vyvodit důležité důsledky pro praktickou kriminalistiku.

Individuální chování vzniká v důsledku interakce mezi osobou a prostředím. Teoretická kriminologie se většinou zaměřuje pouze na první z těchto faktorů a ptá se, proč určití lidé mohou mít větší nebo menší sklony ke kriminálnímu jednání. Přitom se opomíjí druhý faktor, totiž charakteristické rysy prostředí, které napomáhají přeměně kriminálních sklonů v činy.

V důsledku zdůrazňování kriminálních sklonů vznikl nevyvážený pohled na příčiny trestné činnosti, v současné době jej však korigují kriminologové zkoumající vliv prostředí (environmentální kriminologové, environmental criminologists), kteří ve svých pracích dokládají, že některá prostředí poskytují mnohem víc příležitostí k trestné činnosti než jiná. Kritici ovšem často snižují význam příležitostí či lákadel jakožto skutečných příčin trestné činnosti. Tento názor je však mylný, jelikož k žádnému trestnému činu nemůže dojít, pokud chybí materiální podmínky pro jeho uskutečnění. Bez ohledu na míru svých kriminálních sklonů se nemůže daný jedinec dopustit trestného činu, pokud tyto materiální předpoklady chybějí. Jelikož příležitosti k trestné činnosti jsou nutnými podmínkami vzniku trestné činnosti, lze je označit za příčiny v pravém slova smyslu. Naproti tomu mnoho lidí z nemilujících nebo rozvrácených rodin se nikdy nedopustilo trestné činnosti, a z mnoha lidí z dobrých, zajištěných rodin se stali recidivisté. O žádné teorii zaměřené na jedince tedy nelze říci, že by objevila podmínky nutně vedoucí k tomu, že se určitá osoba začne dopouštět trestné činnosti. Neexistuje pochopitelně jediná příčina, která by automaticky vedla ke vzniku trestné činnosti; nezbytná je však především příležitost, a proto ji lze stejným nebo větším právem označit za základní příčinu.

Svůj způsob uvažování osvětlíme na následujícím příkladu: rozsah krádeží v obchodech se liší nejen jedinec od jedince, ale i obchod od obchodu. Obchod, v němž se snadno krade, zvyšuje trestnou činnost ze dvou důvodů: jednak vede ke kriminálnímu jednání víc lidí, jednak umožňuje každému zloději, aby kradl účinněji. Na druhé straně obchody, které maří krádeže díky promyšlenému uspořádání a řízení, zmenšují problém tím, že produkují méně zlodějů a snižují úspěšnost každého pachatele.

Tabulka 1: Experimenty s pokušením

Nejlepší způsob, jak odhalit kauzální řetězec, je experiment; bylo by však neetické vytvořit nové příležitosti pro vloupání nebo krádeže a pak čekat, co se stane. Někteří badatelé však podnikli experimenty s drobnějšími delikty. Ve 20. letech 20. století, v rámci slavného projektu „Výzkum vývoje charakteru„ (Character Education Inquiry), poskytli badatelé dětem příležitost podvádět při testech, lhát o těchto podvodech a krást mince z používaných hlavolamů. Badatelé zjistili, že jen několik dětí odolalo všem těmto pokušením. Většina z nich se čas od času zachovala nepoctivě, což podporuje myšlenku, že příležitost vede k trestné činnosti. V jiných pokusech badatelé rozmístili na ulicích oznámkované dopisy s nadepsanými adresami a sledovali, zda je kolemjdoucí zvednou a vhodí do schránky. Lidé tak učinili méně často, pokud zjistili, že dopis obsahuje peníze, což dokládá, že příležitost se neminula účinkem. Lidé také spíše vhodili do schránky dopisy adresované mužům než ženám, což poukazuje na to, že daný jedinec se rozhodne, zda podlehne pokušení, až po uvážení.

Prameny:

(1) H. Hartshorne a M. A. May. 1928. Studies in Deceit. New York: Macmillan.

(2) David P. Farrington a Barry J. Knight. 1980. Stealing from a „lost„ letter. Criminal Justice and Behavior, Vol 7, str. 423-436.

Jak individuální sklony k trestné činnosti, tak kriminogenní rysy různých prostředí jsou sice důležité, není však stejně snadné je analyzovat. Obvyklý přístup – snaha zjistit, kdo má větší osobní sklony k trestné činnosti a proč – představuje obtížnější úkol. Statistické analýzy, jejichž cílem je odhalit individuální příčiny, bývají velmi komplikované a často se zdá, že argumentují v kruhu. Výmluvné studie o příčinách trestné činnosti možná přesvědčí jednu skupinu čtenářů, ale podle všeho nejsou příliš úspěšné ve snaze přesvědčit ostatní. Nezdá se nám, že by v dohledné době bylo možné úspěšně vyřešit všechny sporné body ohledně toho, co vlastně způsobuje individuální sklony k trestné činnosti.

Naproti tomu u teorií vysvětlujících vliv prostředí na trestnou činnost lze snáze dospět k empirickému ověření i ke konsensu. Víme například, že velké hostince plné strkajících se opilých mladíků produkují více rvaček. Víme, že podoba některých parků a ulic se nabízí k prostituci a prodeji drog. Chápeme některé principy uspořádání a řízení, které mají vliv na bezpečnost veřejného bydlení. Ačkoliv prostor pro spory a zpřesňování samozřejmě existuje, teorie kriminogenních prostředí zatím nedospěla do stavu intelektuální války.

Teorie kriminogenních prostředí vychází z jediného principu: že snadné nebo lákavé příležitosti povzbuzují lidi ke kriminálnímu jednání. Tento princip je součástí všech nových teorií příležitosti k trestné činnosti: konceptu běžné činnosti, teorie struktury trestné činnosti a hlediska racionálního výběru. Ačkoli mají různé zaměření a účel, sdílejí mnoho předpokladů. Tyto předpoklady probereme a vysvětlíme, jak vedou k nevyhnutelnému závěru, že příležitost je jednou z příčin trestné činnosti. Přitom ukážeme, že příležitosti k trestné činnosti jsou přinejmenším stejně důležité jako individuální faktory a navíc jsou mnohem uchopitelnější a bližší běžnému životu. Proto lze tyto teorie snadno pochopit a také použít při formulování praktických preventivních programů.

Tento dokument představuje přímou odpověď těm, kdo kritizují policejní a soukromé preventivní programy za to, že „opomíjejí základní příčiny trestné činnosti.“ Tato kritika vychází z mylného předpokladu, že nejdůležitější příčiny jsou ty nejranější a nejbližší. Avšak kriminální jednání často způsobují právě bezprostřední příčiny.

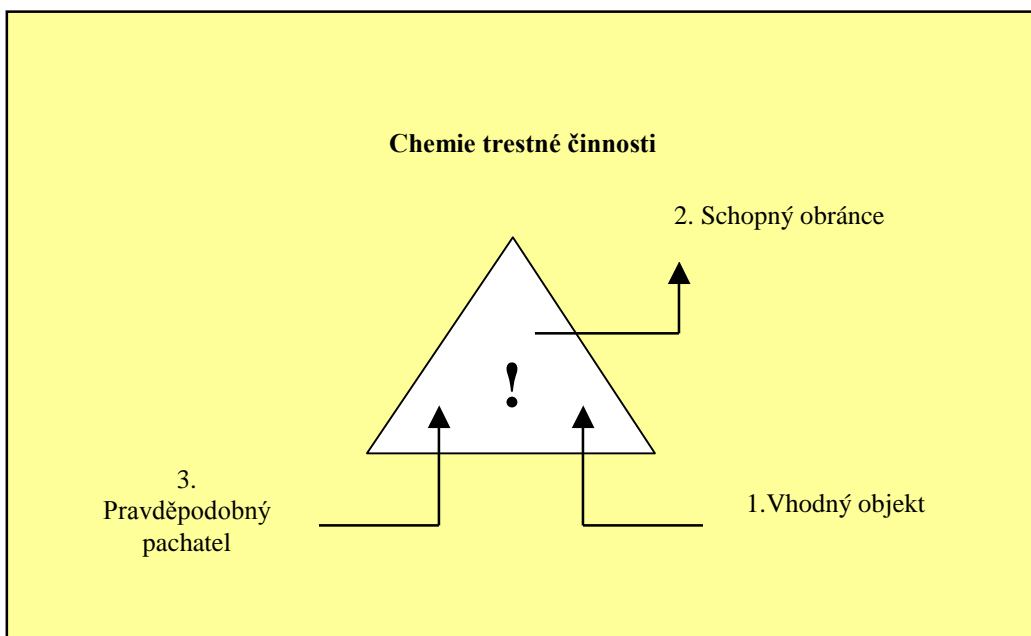
B. Nové teorie příležitosti

Teorie příležitosti k trestné činnosti se v současné době pozoruhodným způsobem sblíží. Slovo „teorie“, je ovšem možná příliš pompézní, jelikož mnoho otázek zatím zůstává nedořešeno. Přesnější by bylo mluvit zde o „přístupech“, protože ani v jednom případě se nejedná o úplnou a formální teorii. Každý z těchto přístupů zkoumá příležitosti k trestné činnosti z jiného hlediska, a přesto všechny dospívají k témuž závěru. Postupně probereme hlavní rysy všech tří přístupů.

1. Koncept běžné činnosti

Koncept běžné činnosti vznikl ve snaze vysvětlit loupežné trestné činy. Vycházel z předpokladu, že na to, aby k takovému deliktu došlo, je nutný časový a prostorový souběh tří základních prvků: pravděpodobného pachatele, vhodného objektu a nepřítomnosti schopného ochránce proti kriminálnímu jednání. V rámci daného konceptu se pravděpodobný pachatel bral jako daný a pozornost se soustředila na druhé dva prvky. Ochráncem obvykle nebyl policista nebo ozbrojený doprovod, nýbrž kdokoli, jehož přítomnost nebo blízkost odradí od kriminálního jednání. Proto žena v domácnosti nebo vrátný, soused nebo spolupracovník by svou pouhou přítomností posloužili jako ochránce. Ochráncem se člověk často stane bezděky, ale přesto se jedná o silnou obranu proti trestné činnosti. Nejdůležitější ovšem je, že pokud nejsou ochránci nablízku, je objekt vystaven velkému riziku kriminálního útoku.

Tabulka 2: Koncept běžné činnosti a základní trojúhelník trestné činnosti

Zdroj: Felson, Marcus.1998. *Crime and Everyday Life*, druhé vydání. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

V rámci konceptu běžné činnosti se pojmu objekt (target) užívá místo pojmu oběť (victim); ta se totiž může nacházet zcela mimo dějiště trestného činu. Například vlastník televize nebývá přítomen v okamžiku, kdy ji lupič ukradne. Televize je objektem a právě nepřítomnost vlastníka a jiných ochránců usnadňuje provedení krádeže. Objekty trestné činnosti mohou být osoby nebo předměty, jejichž lokace v prostoru nebo čase je vystavuje většímu nebo menšímu riziku kriminálního útoku. Čtyři hlavní prvky, které mají vliv na to, nakolik je daný objekt vystaven kriminálnímu útoku, lze vyjádřit zkratkou HPVP (VIVA – value, inertia, visibility, access)

- hodnota
- přenosnost
- viditelnost
- přístupnost

Tyto čtyři faktory se posuzují z hlediska pachatele. Pachatelé se budou zajímat jen o objekty, kterým přiřkládají *hodnotu*, ať už z jakéhokoli důvodu. Proto se z hudebních obchodů ukradne víc CD s posledními hity než CD s Beethovenovou hudbou, i pokud obě nahrávky mají zhruba stejnou peněžní hodnotu, jelikož většina pachatelů touží po prvním CD, ne však po druhém. *Přenosnost* je prostě hmotnost předmětu. Proto se malá elektronika krade častěji než těžké předměty, pokud ovšem nemají kola či motor, které pomůžou překonat obtíže spojené s velkou hmotností. *Viditelnost* znamená, nakolik jsou terče krádeží pachatelům na očích, například když někdo na veřejnosti zamává penězi nebo položí cenné předměty vedle okna. *Přístupnost* znamená uspořádání ulic, umístění zboží blízko dveří či jiné prvky běžného života, které pachatelům usnadňují cestu k objektům.

Aby mohlo dojít k běžnému loupežnému trestnému činu, musí pravděpodobný pachatel za nepřítomnosti schopného ochránce najít vhodný objekt. To znamená, že může dojít k nárůstu trestné činnosti i v případě, že počet pachatelů zůstane stejný, avšak vzroste počet objektů, anebo se pachatelé mohou dostat k objektům za nepřítomnosti ochránců. Znamená to také, že společenské změny mohou vést k nárůstu počtu příležitostí k trestné činnosti, aniž by se přítom zvýšila kriminální motivace.

Na základě těchto úvah a množství různých dat poskytuje koncept běžné činnosti dosud nejlepší vysvětlení nárůstu počtu vloupání ve Spojených státech a západní Evropě v 60. a 70. letech 20. století. Součástí tohoto vysvětlení je poznatek, že počet vloupání za rok se nejlépe předpovídá na základě hmotnosti nejmenší televize prodávané v daném roce. Další důležitou součástí vysvětlení je fakt, že v tomto období zůstalo mnohem víc domácností přes den bez ochránců, protože stále více žen začínalo pracovat na plný úvazek. Nejobecnější vysvětlení posunů v míře kriminality totiž vychází z přesunu činností z rodiny a domácnosti jinam. Tím, že lidé tráví stále více času mezi cizími osobami a mimo své domovy, jsou oni sami i jejich majetek vystaveni zvýšenému riziku viktimizace.

Ačkoliv koncept běžné činnosti začíná u těchto myšlenek o základních prvcích trestné činnosti a o podobě každodenních činností, dospívá nakonec k významu celospolečenských změn v oblasti technologie a organizace. Tak v 60. letech 20. století došlo v důsledku toho, že se tranzistory a plasty začaly používat i při výrobě běžných produktů, k masivnímu nárůstu počtu lehkých trvanlivých výrobků, které se snadno kradou. V rámci změn ve struktuře zaměstnanosti došlo k velkému posílení ženské pracovní síly a k přesunu žen a jejich činností

z bezpečnějšího prostředí jejich domovů. To všechno jsou strukturální změny v oblasti příležitostí k trestné činnosti, které výrazně ovlivňují společnost.

2. Teorie struktury trestné činnosti

Lokální struktury kriminality nám mohou prozradit mnohé o interakci lidí s jejich prostředím, v jejímž důsledku vzniká více nebo méně příležitostí k trestné činnosti. Teorie struktury trestné činnosti, důležitá součást environmentální kriminologie, zkoumá, jak se lidé a předměty spojené s trestnou činností pohybují v prostoru a čase. Tato teorie, která se vhodně doplňuje s konceptem běžné činnosti, pracuje se třemi hlavními pojmy: uzly (nodes), spoje (paths) a okraje (edges). „Uzly“, což je původně dopravní termín, jsou místa, z nichž a na něž lidé cestují. Trestná činnost vzniká nejen uvnitř takovýchto lokalit, nýbrž i v jejich blízkosti. Například v případě zločineckého baru může k trestné činnosti docházet spíše venku než uvnitř. Výraz „uzel“, tedy naznačuje představu pohybu, a proto sděluje něco navíc o příležitostech k trestné činnosti.

Každý pachatel hledá objekty kriminality kolem uzlů své osobní činnosti (například oblast domova, školy a zábavy) a spojů mezi nimi. Kromě toho spoje, které lidé používají při své každodenní činnosti, úzce souvisejí s místy, kde se stávají oběťmi trestné činnosti. Proto teorie struktury trestné činnosti věnuje takovou pozornost geografickému rozšíření trestné činnosti a rytmu denních činností. Vytvářejí se například mapy kriminality pro různé denní hodiny a dny v týdnu, hledají se souvislosti mezi kriminalitou a cestami do práce a z práce, koncem školního vyučování, zavíracími hodinami barů či jinými ději, v jejichž důsledku se lidé pohybují mezi uzly a podél spojů.

Třetí pojem teorie struktury trestné činnosti, okraje, znamená hranice mezi oblastmi, kde lidé bydlí, pracují, nakupují nebo vyhledávají zábavu. K některým trestným činům dochází spíše na okrajích – například k rasově motivovaným útokům, loupežným přepadením nebo krádežím v obchodech – protože na okrajích se setkávají lidé z různých oblastí, kteří se navzájem neznají. Význam okrajů vynikne při rozlišování místních (insiders) a cizích (outsiders), protože místní se obvykle dopouštějí trestné činnosti poblíž svých domovů, kdežto pro cizí je bezpečnější dopustit se deliktu na okraji a pak se stáhnout do své oblasti. Nejpodstatnější je, že teoretici struktury trestné činnosti a jiní environmentální kriminologové dokládají, že uspořádání a řízení města či komerční zóny může vyvolat výrazné změny v míře kriminality. Je například možné snížit kriminalitu tím, že se zklidní doprava a okna se nasměrují tak, aby lidé mohli lépe kontrolovat vlastní ulice.

3. Hledisko racionálního výběru

Hledisko racionálního výběru se zaměřuje na pachatelův proces rozhodování. Vychází z předpokladu, že kriminální jednání je účelná činnost, jejímž cílem je pachateli nějakým způsobem prospět. Pachatelé trestné činnosti sledují určité záměry, a to i v případě, že tyto záměry jsou krátkozraké a berou v potaz jen několik zisků a rizik. Tyto myšlenkové bariéry omezují pachatelovo uvažování. Dále je omezuje množství času a úsilí, které pachatelé mohou svému rozhodnutí věnovat, a kvalita dostupných informací. Málokdy mají celkový přehled o veškerých nákladech a ziscích plynoucích z daného trestného činu.

Chceme-li porozumět principům výběru při kriminálním jednání, musíme vždy analyzovat velmi specifické kategorie deliktů. Důvodem je fakt, že trestné činy mívají velmi odlišné cíle a ovlivňují je velmi odlišné situační faktory. Existuje například několik různých typů zlodějů zaměřených na automobily: ti, kdo automobily kradou kvůli divokým projížďkám (joyriders); zloději součástek nebo věcí ležících v automobilech; ti, kdo automobily kradou a pak je dále prodávají nebo rozebírají na náhradní díly; ti, kdo chtějí kradený automobil použít při jiném trestném činu; a ti, kdo chtějí jen odjet domů. To neznamená, že by se ti, kdo se dopouštějí jednoho z těchto trestných činů, nikdy nedopustili jiného; zde jde jen o to, že krádež nebo vykradení automobilu za jedním účelem se velmi liší od krádeže za jiným účelem a že je třeba provádět analýzu adekvátním způsobem.

Každý z těchto pachatelů musí provést jinou kalkulaci. Divocí jezdci si asi vyberou automobil s dobrým zrychlením, které jim při projížďce poskytne hodně zábavy, zatímco „sběratelé“, součástek si spíše vyhlédnou starší vůz, jehož součástky se dají výhodně prodat. Ti, kdo chtějí ukradený vůz prodat, si možná vyberou automobil luxusní, ale ne natolik exotický, že by na sebe okamžitě upoutal pozornost policie. Pachatel, který potřebuje vůz pro jiný trestný čin, se nejspíš zaměří na výkonnost a spolehlivost. Ti, kdo chtějí jen odjet domů, si možná vyberou vůz, který lze nejsnáze ukrást.

Kriminologické teoretizování o racionálním výběru se skutečně drží při zemi. Jedná se vlastně o snahu dívat se na svět očima delikventa a pochopit, jak delikvent dospívá k rozhodnutí o kriminálním jednání, a to z konkrétní potřeby a v daném prostředí, které umožňuje tuto potřebu uspokojit. Teorie racionálního výběru pojímá pachatele jako člověka, který se předtím, než začne jednat, zamyslí, byť jen na okamžik, a vezme v úvahu některé zisky a náklady, které mu z trestného činu vzejdou. Pachatelova kalkulace se samozřejmě většinou opírá o nejzřejmější a nejbezprostřednější fakta a opomíjí vzdálenější zisky a náklady, které vzejdou, pokud se dopustí – nebo naopak nedopustí – trestného činu. Proto pachatel obvykle věnuje méně pozornosti budoucímu trestu, dlouhodobému dopadu drog nebo riziku, že jeho jednání někdo zmaří na místě, než bezprostřednímu či blízkému potěšení, které mu delikt umožňuje.

Na základě dané teorie se uskutečnily pohovory s pachateli, při kterých se jim kladly konkrétní otázky o specifických trestných činech: co jste chtěl, o čem jste přemýšlel, co jste dělal. Badatelé například objížděli město s domovními lupiči a konkrétně se jich ptali, proč by si vybrali jednu ulici, a ne jinou, jeden dům, a ne jiný, jeden čas, a ne jiný. Jiní badatelé obcházeli se zloději obchody, aby zjistili, jaké předměty by si vybrali, jaký vliv na to má umístění zboží na regálech a jakým způsobem uvažují o úkolech spjatých s daným typem trestné činnosti. Způsob provedení je totiž jednou ze základních otázek kriminologické teorie racionálního výběru. Tato teorie a výzkum s ní spjatý úzce souvisejí se situační prevencí trestné činnosti, jejímž výslovným cílem je omezit příležitosti k trestné činnosti. Pokud totiž omezení příležitostí vede ke snížení kriminality, pak nelze popřít, že poskytnutí nových příležitostí vede k jejímu zvýšení.

Z našeho přehledu by mělo být zřejmé, že tři hlavní teorie příležitosti k trestné činnosti se více než překrývají – jejich východiska jsou mnohdy stejná. Všechny předpokládají, že příležitost způsobuje trestnou činnost, a všechny si důkladně všimají toho, co vlastně pachatelé v průběhu deliktu dělají. Tyto tři teorie příležitosti k trestné činnosti lze seřadit do škály podle toho, na co se první řadě soustřeďují: od celé společnosti (běžné činnosti), přes lokalitu (teorie struktury trestné činnosti) až po jednotlivce (racionální výběr). Společně vypovídají o tom, že

společnost a lokalita mohou působit změny v příležitostech k trestné činnosti, zatímco individuální pachatel se v závislosti na těchto změnách rozhoduje. Pokud se na kterékoli úrovni změní množství příležitostí k trestné činnosti, dojde v důsledku toho ke změnám i v trestné činnosti samotné. Urbanistické plánování, uspořádání prostoru umožňují ochranu (defensible space architecture), zacílené hlídkování, situační prevenci – to všechno jsou způsoby omezování příležitostí k trestné činnosti. Tato publikace se sice nezaměřuje na žádnou z těchto metod, avšak jejich případná úspěšnost dokládá náš základní teoretický postulát, že příležitost je jednou z příčin trestné činnosti.

C. Deset principů příležitosti a trestné činnosti

Již jsme deklarovali obecný princip této publikace: příležitost způsobuje trestnou činnost. Z něj vychází deset podprincipů příležitosti k trestné činnosti. Každému z nich věnujeme jeden oddíl a v rámci každého oddílu uvádíme ilustrativní příklady.

Tabulka 3: Deset principů příležitosti a trestné činnosti

- 1. Příležitosti jsou jednou z příčin všech trestných činů***
- 2. Příležitosti k trestné činnosti jsou vysoce specifické***
- 3. Příležitosti k trestné činnosti se soustředí v určitých lokalitách a časech***
- 4. Příležitosti k trestné činnosti vycházejí z každodenního pohybu aktivit***
- 5. Jeden typ trestné činnosti vytváří příležitosti pro další***
- 6. Některé produkty nabízejí lákavější příležitosti k trestné činnosti***
- 7. Společenské a technické změny vyvolávají nové příležitosti***
- 8. Prevenci kriminality lze provádět omezováním příležitostí***
- 9. Omezení příležitostí obvykle nevede k přesunu trestné činnosti***
- 10. Zacílené omezení příležitostí může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality***

1. Příležitosti jsou jednou z příčin všech trestných činů

První výzkumy vztahu mezi příležitostmi a trestnou činností se často zabývaly krádežemi a vloupáními. V důsledku toho někteří pozorovatelé dospěli k mylnému závěru, že příležitost působí jen u běžnějších majetkových deliktů. My se však domníváme, že příležitost hraje významnou roli u všech trestných činů včetně násilných.

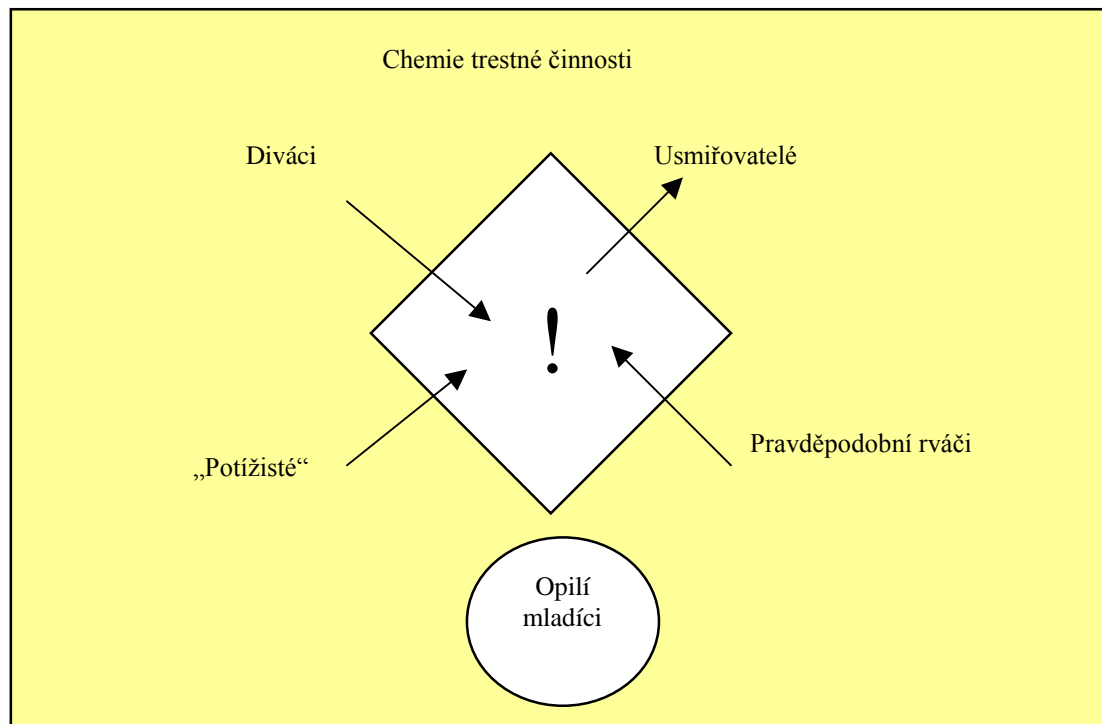
Výzkum britského Ministerstva vnitra (Home Office) už ukázal, jak snížit příležitost k poštovním loupežím, a jiné výzkumy uplatnily podobné principy při analýze obchodů se spotřebním zbožím a bank. Obtížnějším úkolem je vysvětlit, proč se lidé zaplétají do pošetilých rvaček a napadají ostatní, aniž by z toho měli jakýkoli zjevný prospěch. Jak by takové násilné delikty mohly souviset s příležitostmi k trestné činnosti? Teoretici se po mnoho let domnívali, že takové násilnosti jsou iracionální a expresivní, a proto je rozhodnutí ani příležitosti neovlivňují. Později však teoretici začali dovozovat, že nějaké rozhodnutí předchází násilnému činu vždycky. Rvačky nejsou tak nesmyslné, jak se může zdát později nebo okolostojícím. Abychom jim porozuměli, musíme se na věc dívat z hlediska pachatele a zaměřit se na samotný delikt a na okamžik těsně před ním. Násilník měl v té chvíli možná nevyřízené účty a jeho útok byl odvetou za vnímanou křivdu. Nebo si pachatel potřeboval

zachovat tvář po vnímané urážce. Například v hostinci odejde člověk na záchod a mezitím mu někdo zasedne židli. Kvůli tomu, který ji zasedl, teď navráťivší se vypadá před ostatními jako slaboch. Jelikož příliš mnoho pil, požádá o svou židli nezdvořile a dostane stejně nezdvořilou odpověď. Z toho vzejde rvačka. Toto vyústění může sice z pozdějšího hlediska být pošetilé, ale v daném okamžiku připadá zúčastněným smysluplné.

Výzkumy barů a hostinců ukázaly, že jejich podoba a vedení mohou vést k násilnostem, nebo jim naopak bránit. Příležitosti k násilnostem vzrůstají, pokud je hostinec velký; převládají v něm mladíci; hosté se mezi sebou neznají; je obtížné nevrážet jeden do druhého; a personál je nevyčvičený a nezkušený. Způsob podávání alkoholu může mít významný vliv na příležitosti k násilnostem v hostincích a kolem nich. „Happy hours,, pozdní zavírací hodina, vysoká koncentrace hostinců a obsluha – to všechno má vliv na příležitosti k násilnostem.

Struktura konfliktů se nezkoumala jen v prostředí barů, nýbrž i v laboratorních podmínkách; tam badatelé dospěli k závěru, že pokud jeden mladík před diváky urazí jiného, dostane se mu nejspíš urážlivé nebo agresivní reakce. Pokud se změní složení přítomných, když se například zvýší počet osob ve středním věku a žen, riziko agresivní reakce se sníží. Jiné výzkumy potvrdily známé zkušenosti, že větší lidé spíše zaútočí na menší a větší skupiny pachatelů na menší. Na násilnosti má zkrátka velký vliv příležitost.

Tabulka 4: Teorie běžné činnosti a podmínky pro rvačku

Zdroj: Felson, Marcus. 1998. *Crime and Everyday Life*, druhé vydání. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

Totéž platí o sexuálních deliktech. Příležitosti, které vedou ke vloupání, mohou obyvatele vystavit riziku sexuálního útoku, často neplánovaného. Děti mohou být nejsnáze zneužity dospělými, kteří k nim mají přístup v rámci svých každodenních rolí, a takoví dospělí potřebují časy a místa, kde jejich deliktům nezamezí ochránci. Domácí násilí také vyžaduje soukromí, především nepřítomnost ostatních členů rodiny nebo sousedů, kteří by útoku mohli zabránit. Obscenní a výhrůžné telefonáty vyžadují přístup k telefonu a možnost skrýt totožnost volajícího. Ve Spojených státech tyto příležitosti značně omezily přístroje na identifikaci volajícího, a to se zjevným úspěchem.

Ze srovnání Spojených států s jinými zeměmi vyplývá i důležitost střelných zbraní jakožto faktorů usnadňujících zabití a násilný útok. Počty vražd jsou ve Spojených státech mnohokrát vyšší než v Británii a jiných evropských zemích. Důvodem není to, že by společnost ve Spojených státech byla zločinnější. To by totiž musely být vyšší i počty jiných deliktů, například krádeží automobilů a vloupání, avšak ty jsou ve skutečnosti nižší než v Británii a některých evropských zemích. Příčinou vysokého počtu vražd ve Spojených státech je tedy spíše široká dostupnost střelných zbraní, která velmi posiluje možnost provést rychlý a smrtící útok, a to i v případě, že oběť je silnější než útočník.

Prodej drog a prostituce také závisejí na příležitosti. Například ve Spojených státech vyhledávají překupníci drog činžovní domy bez správce. Pomocí reorganizace, vhodného vedení a hlídkování se podařilo vytlačit drogové trhy z parků a nákupních středisek. V některých lokalitách se podařilo omezit pouliční prostituci tím, že doprava je vedena tak, aby potenciálním zákazníkům znesnadňovala pomalou jízdu podél chodníku za účelem navázání kontaktu s prostitutkou (kerb-crawling, gutter-crawling). Drobné změny podoby centrálního manhattanského autobusového nádraží odstranily příležitosti pro prostitutky, podvodníky, kteří prodávají ilegální telefonáty, a podnikavce, kteří se lidem nabídnou jako nosiči zavazadel a pak je oloupí.

Význam příležitosti pro podvody a „kriminalitu bílých límečků“, (white collar crime) se začíná zkoumat. Daňové formuláře, které usnadňují dodržování pravidel, odstraňují potřebu hrozit trestem. Badatelé ukázali, že snadný způsob platby šekem usnadňuje i šekové podvody. Ve Švédsku se zjistilo, že příležitost oklamat úřady při žádosti o příspěvek na bydlení lze snížit tím, že se propojí několik počítačů obsahujících údaje o deklarováných příjmech osob. Jelikož byl tento fakt zveřejněn, nahlašují žadatelé konzistentní údaje. Podvody s telefony na manhattanském autobusovém nádraží (viz výše) se podařilo odstranit tím, že se telefony naprogramovaly tak, aby se z nich nebylo možné dovolat mimo Metropolitní oblast New York. V Austrálii se snížil počet podvodů s proplácením vráceného zboží poté, co se zavedla a prosadila lepší pravidla pro vrácení zboží. Podvody s proplácením výloh zaměstnancům lze omezit tím, že se požadují originály stvrzenek a stanoví se denní limity. Zavedení většího počtu nutných podpisů a nezávislí auditoři pomáhají zamezit rozsáhlejším podvodům v rámci organizací. Dokonce i čachrování se stavebními zakázkami lze omezit tím, že se změní pravidla zadávání zakázek a zavede se jejich kontrola.

Shrnutí: tradovanou představu, že příležitost působí jen při vzniku krádeží a jiných běžných majetkových deliktů, rychle rozptylují přibývající studie environmentálních kriminologů, kteří zkoumají stále nové typy trestné činnosti. Každý detektiv ostatně ví, že příležitost hraje roli i u nejpečlivěji naplánovaných a nejhluběji motivovaných vražd. Neexistuje druh trestné činnosti, u kterého by příležitost roli nehrála.

Tabulka 5: Sebevražda a příležitost

Sebevražda, stejně jako mnoho závažných trestných činů, se obvykle pokládá za hluboce motivovaný čin, k němuž se uchylují jen velmi nešťastní nebo rozrušení lidé. Avšak na počet sebevražd plynem ve Velké Británii v 60. a 70. letech 20. století má překvapivě silný vliv prvek příležitosti.

Z tabulky lze vyčíst, že v roce 1958 v Anglii a ve Walesu použila téměř polovina z 5298 sebevrahů domácnostní plyn, který obsahoval velký podíl oxidu uhelnatého a měl vysoce smrtící účinky. Sebevrazi si obvykle strčili hlavu do plynové trouby nebo si lehli k plynovému sporáku, když předtím utěsnili všechny mezery pod dveřmi a kolem oken. Smrt nastávala dosti rychle, někdy už po dvaceti minutách.

SEBEVRAŽDY V ANGLII A VE WALESU

rok	sebevraždy celkem	sebevraždy domácnostním plynem	procento z celkového počtu
1958	5 298	2 637	49,8
1959	5 207	2 594	49,8
1960	5 112	2 499	48,9
1961	5 200	2 379	45,8
1962	5 588	2 469	44,2
1963	5 714	2 368	41,4
1964	5 566	2 088	37,5
1965	5 161	1 702	33,0
1966	4 994	1 593	31,9
1967	4 711	1 336	28,4
1968	4 584	988	21,6
1969	4 326	790	18,3
1970	3 940	511	13,0
1971	3 945	346	8,8
1972	3 770	197	5,2
1973	3 823	143	3,7
1974	3 899	50	1,3
1975	3 693	23	0,6
1976	3 816	14	0,4
1977	3 944	8	0,2

V 60. letech přestal být domácnostní plyn tak nebezpečný, protože se místo z uhlí začal vyrábět z ropy, a počet sebevražd plynem začal klesat. V roce 1968, kdy došlo k další velké změně v dodávce plynu, připadalo na domácnostní plyn jen o něco víc než 20 procent všech sebevražd. Touto změnou byl přechod od průmyslově vyráběného plynu na přírodní plyn z právě objevených nalezišť v Severním moři. Přírodní plyn neobsahuje oxid uhelnatý a pro sebevraždu se téměř nedá použít. V polovině 70. let, kdy už Británie z velké části přešla na přírodní plyn, připadalo na domácnostní plyn méně než jedno procento sebevražd.

Toto zjištění se potvrdilo v jiných zemích, které přešly z průmyslově vyráběného plynu na

přírodní. Velmi překvapivé přitom je, že se na jiné způsoby nepřesunul celý objem sebevražd. Mezi lety 1968 a 1975 se celkový počet sebevražd snížil asi o třetinu, z 5298 na 3693. Došlo k tomu v období značné ekonomické nejistoty, kdy by bylo možné očekávat zvýšení počtu sebevražd, k čemuž v jiných evropských zemích skutečně došlo.

Proč lidé prostě nepřešli na jiné způsoby? Proč se nepředávkovávali prášky na spaní, nestříleli se, nevěšeli se, neskákali z vysokých budov nebo nepokládali hlavu na koleje? Podle všeho mají ve srovnání s plynem všechny tyto metody své nevýhody. Na předávkování musí člověk sehnat potřebný počet prášků a tento způsob je navíc mnohem méně smrtící než sebevražda uhelným plynem. Střednou zbraň nevlastní každý a tento způsob vede ke zkrvavení a znetvoření. Na to, aby se člověk oběsil nebo skočil z vysoké budovy, může být potřeba dost odvahy a rozhodnosti. Vyškrábat se na koleje nemusí být pro každého snadné, obzvláště ne pro starší lidi. Oproti tomu domácnostní plyn je zaveden do většiny domácností a je tedy při ruce, je nekrvavý, bezbolestný a smrtící. Není těžké pochopit, proč tento způsob byl v Británii dlouhá léta nejužívanější. Není ani překvapivé, že poté, co tato příležitost zmizela, poklesl i celkový počet sebevražd.

Zdroj: Ronald V. Clarke a Pat Mayhewová. The British gas suicide story and its implications for prevention. V Michael Tonry a Norval Morris (eds.), 1998. Crime and Justice: A Review of Research, Vol. 10. Chicago: University of Chicago Press.

2. Příležitosti k trestné činnosti jsou vysoce specifické

Netvrdíme, že by u všech trestných činů působil stejný faktor příležitosti; právě naopak. Příležitosti k trestné činnosti jsou pro každou skupinu deliktů a pro každou skupinu pachatelů vysoce specifické. Analytici trestné činnosti by neměli trestný čin definovat z právního hlediska, jelikož ani pachatel takto obvykle neuvažuje, když se rozhoduje, zda se deliktu dopustí. Pachatel například jde po ulici mezi bungalovy a hledá, co by ukradl, aniž by se předem rozhodoval, zda se zaměří na zahradu, příjezdovou cestu, garáž nebo přímo na dům. I při samotném vloupání může jeden typ pachatelů hledat především hotovost, druhý elektroniku a třetí šperky. Mezi posledními budou ti, kdo ukradené zboží použijí sami, ti, kdo ho prodají známému, ti, kdo vyhledají bazar, i ti, kdo se kradeného zboží půjdou zbavit do hostince nebo na bleší trh. Už jsme se zmiňovali o tom, že několik typů zlodějů automobilů se dopouští zcela stejného deliktu (z právního hlediska), avšak sledují přitom velmi odlišné cíle, a proto se liší i jejich způsob práce. Tím ovšem netvrdíme, že delikventi jsou vyhranění specialisté: někdy prostě vyhlíží příležitosti k trestné činnosti a chopí se těch, které se objeví. I ti, kdo se jednou zaměří na určitou věc, mohou druhý den přesunout svou pozornost jinam.

Obecně vzato lze říci, že příležitost k trestné činnosti je třeba vyhodnocovat pro velmi specifické kategorie trestných činů. Například poštovní loupeže, bankovní loupeže, pouliční loupežná přepadení a loupežná přepadení na schodištích činžovních domů jsou z hlediska teorie příležitosti k trestné činnosti různé delikty. Budou se lišit způsobem provedení a také v tom, jakými metodami lze omezit příležitosti k nim. Dokonce i tyto kategorie je třeba z hlediska příležitosti rozdělit na kategorie užší. Například bankovní loupeže, na kterých se podílejí zaměstnanci banky, je nutné odlišit od obvyklejších ozbrojených přepadení. Některé principy příležitosti mohou samozřejmě fungovat u všech trestných činů. I ty je však třeba uplatňovat s ohledem na specifické prostředí a způsob provedení.

Jelikož delikty jsou různé, jsou vysoce rozrůzněné i způsoby, jak omezit příležitost. Odstranění jedné příležitosti nemusí mít žádný dopad na jinou. Kupříkladu zaměstnáme-li hlídače, kteří budou u výjezdu z víceúrovňového parkoviště vybírat peníze, může se tím omezit příležitost ke krádeži automobilu. Nemusí to ale mít téměř žádný vliv na vykrádání vozů zaparkovaných na vyšších úrovních. Mechanismy, které zabraňují krádeži automobilu, nemusí nutně zamezovat rozbití okna a ukradení rádia. Zámky zamezující vloupání nemají žádný vliv na krádeže předmětů zapomenutých na dvorku.

3. Příležitosti k trestné činnosti se soustředí v určitých lokalitách a časech

Z faktu, že lidé a majetek jsou rozptýleni po celém městě, nevyplývá, že by příležitosti k trestné činnosti byly rozvrženy rovnoměrně; právě naopak, a to z těchto důvodů:

- Mnoho lidí a předmětů představuje pro trestnou činnost nevhodný objekt.
- Mnoho lokalit je pro trestnou činnost nepříhodných.
- Daná lokalita může být pro trestnou činnost v určitém čase ideální, avšak v jiném čase nepříhodná.
- Ti, jejichž přítomnost může zamezit trestné činnosti, například vlastníci nemovitostí, domovníci, recepční či ozbrojená stráž, nemohou být všude.
- Ani nejpravděpodobnější pachatelé nemohou být všude.

Rozmístění osob a předmětů v prostoru a čase je ve skutečnosti vysoce nepravidelné, v důsledku čehož dochází k trestné činnosti v určitých časech a na určitých místech. Tak lze vysvětlit, proč komunita, která překypuje aktivitou, nemusí nutně generovat trestnou činnost všude a neustále. Pouliční lupič bude možná schopen zaútočit na slabší oběť za soumraku i za denního světla, pokud najde okamžik, kdy nebudou přítomní jiní lidé. Avšak na to, aby mohl napadnout silnější oběť, bude nejspíš potřebovat více tmy a agresivity. Pokud domovní lupič vyhledá ve dne opuštěnou obytnou čtvrť, stačí mu vykopnout dveře, v noci se však musí chovat tišeji.

Badatelé začali v nedávné době zkoumat „ohrožená místa“, kriminality, tzn. místa, ze kterých se mnohem častěji než odjinud volá o pomoc na policii. Ohrožená místa mohou výrazně zvýšit kriminalitu v lokalitě. I v případě, že většina lidí a míst v oblasti není zapletena do trestné činnosti, trpí jejich pověst blízkostí ohrožených míst. Pokud odstraníme jedno či dvě centra překupníků drog nebo špatně vedené hostince, můžeme tím změnit tvářnost celé čtvrti.

Termín „ohrožená místa“, by nás neměl zavádět. Nebere totiž v potaz trestnou činnost, k níž dochází na spojích vedoucích na daná místa a z nich, ani negativní vedlejší důsledky kriminality v dané oblasti. Pro vysvětlení těchto jevů užívají environmentální kriminologové výrazy „generátory kriminality“, (crime generators) a „magnety kriminality“, („crime attractors“). Generátor kriminality produkuje v dané lokalitě trestnou činnost a případně jí zahrnuje i přilehlé oblasti. Magnet kriminality přitahuje lidi, kteří by na dané místo sami od sebe vůbec nechodili. Například pokud trh s drogami nebo pochybný hostinec slouží nejdříve místním lidem, generuje trestnou činnost, ke které by jinak možná nedošlo. Když se o takové lokalitě doslechnou lidé odjinud a rozhodnou se ji vyhledat, stává se magnetem kriminality. Můžeme přidat i třetí koncept, brzdu kriminality (crime detractor). Tak se označuje lokalita, která odrazuje pachatele a zamezuje deliktům. Takový pozitivní důsledek může způsobit

stabilní podnik, přítomnost žen ve středním věku, rozrůzněnost činností či snadnost přirozeného dozoru. Velkoměstské prostředí tak lze vnímat jako pestře proměnlivé území generátorů kriminality, magnetů kriminality, brzd kriminality a neutrálních lokalit.

Tabulka 6: Návnady mohou být kontraproduktivní a vytvářet příležitosti k trestné činnosti

Policisté ve Spojených státech otevřeli na různých místech obchody vykupující kradené zboží a pak zatýkali pachatele, kteří tam takové předměty přicházeli prodat. Avšak výsledky jsou někdy nečekané, jak dokládá studie jedné z těchto návnad, která se zaměřovala na zloděje automobilů. Badatelé zkoumali krádeže automobilů v závislosti na vzdálenosti od umístění návnady. Jejich výsledky přinejmenším ukazují, že návnada k sobě přitahovala kriminalitu jako magnet přitahuje železné piliny. Pokud tedy někdo bydlí v blízkosti návnady, může být oproti původnímu záměru kriminalitou ohrožen více, nikoli méně. Pokud by tento fakt byl obecně známý, dočkali by se policisté po publikování výsledků akcí s návnadami mnohem menší chvály než nyní. Druhá a zajímavější interpretace výsledků studie je mnohem horší: že návnada tím, že zvýšila počet příležitostí k trestné činnosti, zvýšila i kriminalitu samotnou, prostě proto, že zloději měli odbytiště pro vozy po ruce.

Zdroj: Robert Langworthy a James LeBeau. 1992. The spatial evolution of a sting clientele. Journal of Criminal Justice, Vol 20, str. 541-552.

4. Příležitosti k trestné činnosti vycházejí z každodenního pohybu aktivit

Vyhledávají-li prodavači pouličního občerstvení shluky lidí, lze říci totéž i o kapesních zlodějích, zlodějích zavazadel a zlodějích vytrhávajících ženám kabelky. Jiní pachatelé si spíše všímají nepřítomnosti lidí. Například přesun lidí do práce vyvolává opačný pohyb lupičů do obytných čtvrtí, chystajících se využít nepřítomnosti obyvatel. Večerní a víkendový přesun pracujících domů vyvolává o několik hodin později opačný pohyb lupičů zaměřených na kanceláře a podniky, chystajících se využít této situace. Pachatelé, kteří jezdí metrem, jezdí na místa, která znají, linkami, které znají, a hledají objekty po cestě nebo ve známých lokalitách.

Změny dopravních linek mohou mít výrazný dopad na příležitosti k trestné činnosti. Kupříkladu nové silnice či železniční tratě vytvářejí v oblastech, kterými procházejí, nová kriminální rizika, zatímco v oblastech, které odříznou, příležitosti k trestné činnosti omezují. Jedním z klíčových prvků souvisejících s příležitostmi k trestné činnosti v dané oblasti jsou cesty do škol a z nich. Pokud se tyto cesty nepostaví či nenaplánují, najde si mládež své vlastní trasy, což může mít významné důsledky pro trestnou činnost.

Struktury každodenního pohybu nám pomáhají porozumět generátorům a magnetům kriminality (viz výše). Tyto uzly generují pohyb, a pohyb zase ovlivňuje uzly samotné. Avšak strukturám pohybu souvisejícím s trestnou činností neporozumíme, pokud budeme uzly zkoumat izolovaně. Lidé se pohybují mezi uzly, a proto velmi záleží na jejich vzájemné poloze. Klíčová otázka zní: které aktivity a lokality sousedí a které jsou od sebe vzdálené? Umístíme-li střední školu vedle obchodního centra, povede to ke krádežím v obchodech, vandalismu a záškoláctví. Stojí-li blízko sebe dvě školy, může to vést ke rvačkám, pokud se jedná o stejnou věkovou skupinu, nebo k šikaně, pokud jde o různé věkové skupiny.

Badatelé zabývající se strukturou trestné činnosti popsali pohyb pachatelů za pomoci základního vzorce hledání. Vychází se z trojúhelníka, který zachycuje cesty pachatelů z domova do práce a za zábavou. Okolo těchto tří uzlů a podél těchto tří spojů hledají pachatelé příležitosti k trestné činnosti. Někdy je najdou o něco dál od spoje, obvykle se však ze známé oblasti nepouštějí příliš daleko. Tento základní vzorec pohybu environmentální kriminologové postupně doplnili o další uzly, jako školy, zábavní oblasti a podobně, a o spoje mezi nimi. Většina pachatelů (stejně jako většina ostatních občanů) však nezná všechny kouty města a nehledá všude.

Na základě těchto principů se sestavovaly mapy opakovaných deliktů a pak se odhadovalo, kde pachatel pravděpodobně bydlí a pracuje. Tato „geografická profilace“, pomohla zúžit škálu pravděpodobných podezřelých a vyústila v zatčení. Ukázalo se, že i velmi neobvyklé trestné činy mohou mít velmi prostou strukturu.

5. Jeden typ trestné činnosti vytváří příležitosti pro další

Poté, co se pachatel dopustí jednoho trestného činu, může být bezděky vtažen do dalších, a to v důsledku příležitostí, které se mu v průběhu deliktu otevřely. Nejlepším příkladem je vloupání, jež může přímo v domě vést k několika dalším trestným činům: k ozbrojenému útoku, násilí nebo pohlavně motivovanému napadení. Vloupání také vede k deliktům jako prodej a nákup ukradených předmětů nebo podvodné užívání ukradených kreditních karet. A konečně v případě, že je do činu zapojeno více pachatelů, mohou hádky o rozdělení kořisti rychle vést k násilnostem.

Kuplířství a prostituce také způsobují celou řadu dalších problémů. Často dochází k tomu, že jeden účastník okrade, oloupí či napadne druhého, nebo mu prodá nelegální drogy. Co když zákazník odmítne prostitutce zaplatit, nebo se neshodnou na tom, kolik jí dluží? To může vést k násilí. Mimo to se v rámci prostituce sex často směňuje za drogy či kradené zboží, nebo se tímto způsobem platí kuplířům či domácím. Ti, kdo se zapletou do nelegálních aktivit, byť drobných, okamžitě ohroží své postavení, což ho může dohnat k dalším trestným činům. Každý delikt může vést k násilnostem mezi jednotlivými pachateli, jelikož nemohou jít k soudu a požádat soudce, aby jejich rozepře urovnal občanskoprávním řízením.

Každý tajný delikt vystavuje zúčastněné nebezpečí dalšího trestného činu. Dokonce i drobný delikt, např. dopravní přestupek, může vést k tomu, že se viník snaží ujet nepoznán, potom ho stíhá policie, potom je obviněn z kladení odporu při zatýkání, atd. Drobné dopravní přestupky mohou vyústit v divokou jízdu, při níž dojde k násilí, zabití či nebezpečnému závodění s vozy. Nemusí vždy vést menší delikty k větším, nýbrž i naopak. Muž, který znásilní ženu, ji někdy i okrade. Ti, kdo provozují nelegální hazardní herny, se někdy sami účastní nelegálního sázení. Ti, kdo prodávají větší balení nelegálních drog, je někdy sami zneužívají.

Kromě toho někdy menší delikty poskytují zástěrku pro delikty závažnější. Potulka, pouliční prostituce, nelegální prodej a drobné obchodování s drogami mohou krýt kapesní krádeže, rozsáhlý prodej drog a přípravu loupežných přepadení. Mnoho zákonů se zaměřuje proti prvním článkům v kriminálním řetězci, např. proti výbavě potřebné pro prodej drog či pro vloupání. I zákony proti potulce a neoprávněnému vstupu lze zčásti interpretovat jako brzdy kriminogenních jevů.

Celkově lze říci, že jednotliví pachatelé se mohou dále zaplést do trestné činnosti nejméně osmi způsoby:

1. Tím, že utratí nelegální zisky za drogy nebo za prostitutky.
2. Tím, že se stejného deliktu proti stejné oběti či objektu dopustí znovu.
3. Tím, že tráví čas se spolupachateli, kteří je navádějí k další trestné činnosti.
4. Tím, že tráví čas s nebezpečnými osobami, které se pak na nich dopustí trestného činu.
5. Tím, že tráví více času na nebezpečných místech v nebezpečných časech.
6. Tím, že provokují jiné osoby, které je pak napadnou.
7. Tím, že u nich vznikají nákladné drogové závislosti, což vede k trestným činům.
8. Tím, že v důsledku zneužívání drog ztrácejí soudnost a nadměrně riskují.

Tabulka 7: Opakovaná viktimizace a příležitosti k trestné činnosti

Policejní výzkumná skupina (Police Research Group) finančně podporuje studie o opakované viktimizaci, které nejen rozšiřují vědomosti o kriminalitě, ale pomáhají i při preventivní práci. Profesor Ken Pease a jeho spolupracovníci ukázali, že osoby a firmy, které se už jednou staly oběťmi trestné činnosti, jsou vystaveny zvýšenému riziku opakované viktimizace. Tím, že zaměřili preventivní úsilí na ty, kdo se už stali oběťmi kriminality, ukázali, že omezené zdroje lze nejúčinněji využít při prevenci opakované trestné činnosti. Opakovaná viktimizace úzce souvisí s příležitostmi k trestné činnosti z těchto důvodů:

- *Nejvhodnější objekty trestné činnosti přitahují opakované útoky.*
- *Pachatelé, kteří napoprvé uspějí, se znovu vracejí, protože očekávají zopakování úspěchu.*
- *Pachatelé vědí, co se na daném místě nachází a co napoprvé nevzali.*
- *Pachatelé poskytnou oběti čas nahradit to, co ukradli, a pak se vracejí, aby ukradli tyto nové předměty.*
- *V případě násilného deliktu pachatel zjistí, kdo se nedovede bránit a koho lze znovu napadnout.*

Obecně řečeno, cíle, které jsou na počátku nejvhodnější, se po první viktimizaci stanou ještě vhodnějšími. Tato nešťastná okolnost má i svou pozitivní stránku: také preventivní úsilí má největší vyhlídky na úspěch, pokud se zaměří na takovéto případy. Tato narůstající zásobárna znalostí a zkušeností byla použita proti vloupáním, loupežným přepadením, krádežím, domácímu násilí, krádežím ve firmách a jiným deliktům. Jako u většiny výzkumů zmiňovaných v této publikaci se k prvním postřehům dospělo v Británii, později však byly potvrzeny a prohloubeny v mnoha jiných zemích.

Zdroj: Graham Farrell a Ken Pease. 1994. Once Bitten, Twice Bitten: Repeat Victimization and its Implications for Prevention. Crime Prevention Unit Paper 46. Londýn: Ministerstvo vnitra (Home Office).

Všemi těmito způsoby vzniká pro jednotlivce v důsledku jednoho trestného činu příležitost dopustit se dalšího. Proces hromadění příležitostí k trestné činnosti však probíhá i v jednotlivých lokalitách. Někdy počet drobných přestupků jednoduše narůstá a jejich škodlivý dopad se zvyšuje. Například když někdo nastříká jedno graffiti, nejspíš to nepovede

přímo ke znásilněním, vraždám a únosům. Na druhé straně přítomnost stovek graffiti ve velmi malé oblasti může přispět k destrukci společenské kontroly a k tomu, že později dojde k vážnějším deliktům. Tato teorie „rozbitých oken,“ tvrdí, že rozbujení drobné kriminality může přispět ke zničení celé komunity. Delikventi odjinud si všimnou, že se zhroutily mechanismy společenské kontroly, přesunou se do lokality a převzou kontrolu sami.

Tabulka 8: Van Dijkovy řetězce kriminality

Jedním ze základních principů teorie příležitosti k trestné činnosti je, že kriminalitu plodí kriminalita sama. Dochází k tomu například tím, že se jedna osoba dopustí trestného činu na druhé, druhá na třetí, atd. Tento jev nazýváme van Dijkovým řetězcem, podle nizozemského kriminologa, který zkoumá viktimizaci a pomohl formulovat teorii příležitosti k trestné činnosti. Van Dijk zaznamenal typickou strukturu krádeží jízdních kol. Oběť krádeže jízdního kola obvykle ukradla kolo někomu jinému, aby ztrátu nahradila. Další oběť pak ukradla jízdní kolo dalšímu majiteli, atd. Jediná krádež jízdního kola tak měla násobný efekt a vedla k několika dalším krádežím. Van Dijkovy řetězce lze vztáhnout na krádeže jakýchkoli předmětů, které mají tyto čtyři vlastnosti:

- jejich vlastnictví je běžné
- jsou nezbytné pro každodenní život
- snadno se kradou
- jsou dostatečně drahé

Podobnou strukturu bylo patrně možné odhalit u krádeží kalkulátorů ve školách, dokud se jejich cena nesnížila a nebyly nahrazeny počítači. Za pomoci van Dijkových řetězců lze možná zčásti vysvětlit krádeže osobních počítačů v dnešní době.

Zdroj: Jan van Dijk. 1994. Understanding crime rates: On interactions between rational choices of victims and offenders. British Journal of Criminology, Vol 34, str. 105-121.

6. Některé produkty nabízejí lákavější příležitosti k trestné činnosti

Když se Willieho Suttona, proslulého delikventa, zeptali, proč vykrádá banky, údajně odpověděl, „Protože v nich jsou peníze.“, Peníze v hotovosti představují velice vhodný objekt krádeží, protože jejich hodnota na libru je vysoká a jsou všeobecně směnitelné. Avšak nové, označené nebo průběžně číslované bankovky omezují příležitost ke krádežím.

Model HPVP (angl. VIVA – viz výše) poskytuje dobré východisko pro odhad toho, které předměty představují pro trestnou činnost nejlepší terče. Například videopřehrávače představují dobré objekty, protože jejich hodnota je vysoká a jsou snadno přenosné, tj. mají vysokou hodnotu na libru. Jsou také dobře viditelné a přístupné. Existují četné další příklady takovýchto „ohrožených produktů,“ spotřebních předmětů, které jsou podle všeho vystaveny vysokému riziku ukradení:

- Výzkumy v mnoha zemích, včetně nedávných studií prováděných britským Ministerstvem vnitra, vedly k závěru, že určité značky automobilů jsou vystaveny mnohem většímu riziku krádeže než jiné.
- Vozy, které jsou vystaveny největšímu riziku krádeže, se liší podle přesného typu deliktu.

Například před několika lety se ve Spojených státech kvůli divokým projížděčkám (joyriding) nejvíce kradly „drsňácké“, vozy americké výroby s rychlou akcelerací, například Chevrolet Camaro. Součástky se nejvíce kradly u evropských vozů jako Volkswagen Cabriolet, které mají kvalitní rádia snadno použitelná u různých značek. Kvůli dalšímu prodeji se nejvíce kradly velice drahé značky jako Porsche a Mercedes. (V posledních letech se situace v Americe změnila pod vlivem vzrůstající popularity nákladných „sportovně užitkových vozů“, jako Toyota Land Cruiser nebo Range Rover.)

- Z nedávného výzkumu britského Ministerstva vnitra vyplynulo, že ze všech firemních vozů se nejčastěji kradou přepravníky zvířat (VIZ TABULKA).
- V minulosti nejčastěji docházelo k napadením nákladních automobilů přepravujících alkohol a cigarety, dnes se však objektem často stává i elektronika.
- Výzkumy maloobchodů, zaměřené na krádeže ze strany zákazníků i ze strany zaměstnanců, opakovaně ukázaly, že některé předměty se kradou mnohem častěji než jiné. Například před několika lety vyplynulo ze studie britského Ministerstva vnitra, že z obchodu na Oxford Street se mnohem častěji kradou „populární“, desky a kazety než nahrávky vážné hudby.
- Domovní lupiči obvykle hledají hotovost, šperky a elektroniku (a v Americe střelné zbraně). Jak jsme uvedli výše, zvýšení počtu lehkých elektronických předmětů v amerických domácnostech v 70. letech 20. století se pokládá za jednu z příčin výrazného vzrůstu počtu vloupání do domácností.
- Menší vlny trestné činnosti způsobily mobilní telefony, nedbale navržené automaty na jízdenky v londýnském metru či hliníkové zásobníky na peníze ve veřejných telefonech.

Tabulka 9: Které nákladní automobily se kradou

Teorii příležitosti k trestné činnosti lze použít přímo při analýze problémů trestné činnosti. Skvělým příkladem je studie Policejní výzkumné skupiny zaměřená na krádeže nákladních vozidel, v jejímž rámci se vypočítal počet krádeží na 1 000 automobilů různých typů. Více než polovina krádeží připadla na automobily zaparkované v průmyslových zónách. Naproti tomu z hlídaných parkovišť bylo ukradeno méně než jedno procento vozidel. Ke krádežím docházelo hlavně v noci a o víkendech, kdy se hlídá méně. Menší společnosti byly vystaveny většímu riziku krádeží nákladních automobilů, zřejmě proto, že neměly tolik prostředků na hlídání. Velmi často se kradla stavební vozidla, rozptýlená po staveništích. Velmi vysokému riziku byly vystavené i vozy pro převážení zvířat. Mnohé z nich byly soukromé boxy pro převážení koní. Byly většinou starší a poměrně málo hodnotné. Jejich ohrožení mohlo souviset s jejich hodnotou na trhu opotřebovaných vozů, jelikož málokterý soukromý vlastník by měl zájem utratit mnoho peněz za natolik specializované vozidlo.

Zdroj: Rick Brown. 1995. *The Nature and Extent of Heavy Goods Vehicle Theft. Crime Detection and Prevention Series. Paper 66. Londýn: Home Office Police Research Group.*

Tento stručný seznam naznačuje, že ohrožené produkty mohou přispět k pochopení struktury mnoha druhů krádeží, vln trestné činnosti i nárůstu kriminality. Tyto produkty mohou přispět i k pochopení opakované viktimizace, např. případů, kdy vlastníkově opakovaně ukradnou automobil stejné značky, nebo kdy dojde k opakovanému vloupání do obchodů prodávajících zboží přitažlivé pro zloděje.

I když víme, které produkty jsou ohrožené, víme jen málo o tom, *proč* jsou ohrožené. Potřebujeme studie, které by vyzkoumaly, proč jsou výrobky určitých značek pro zloděje atraktivnější než jiné. Proč se například některé značky sportovních bot kradou o tolik víc než jiné značky, které se přitom prodávají stejně dobře? Potřebujeme také studie, které by vysvětlily kriminogenní vlastnosti celých tříd výrobků, například mobilních telefonů.

Takové výzkumy by měly značné důsledky pro prevenci, týkající se například změn v designu, ať už by k nim výrobci přistoupili dobrovolně, nebo by je nařídila vláda. Například rádia s bezpečnostním kódováním značně omezila vykrádání rizikových automobilů (tj. těch, která mají kvalitní rádia, jež lze snadno vzít a vmontovat do jiných vozů). Kdyby zákazníci věděli o tom, jak se liší riziko krádeže u jednotlivých předmětů, začali by u ohrožených produktů požadovat vyšší vestavěnou bezpečnost. Příkladem by mohlo být bezpečnostní kódování u videopřehrávačů. Navíc by to obchodníky přimělo k tomu, aby důkladně prozkoumali, co se jim ztrácí, a zacílili bezpečnostní opatření na rizikové výrobky místo toho, aby se celkem bez užítka snažili obsáhnout všechny produkty. Výzkum ohrožených produktů také pomůže policii v zásazích proti přechovávačům.

7. Společenské a technické změny vyvolávají nové příležitosti

V důsledku technických změn často vznikají nové produkty, avšak mnohé z nich představují pro krádež nevhodné objekty, protože nemají masový trh nebo se ovládají příliš komplikovaně. Jiné výrobky se objektem krádeží stanou. I ty však často procházejí životním cyklem a po čase mohou pro zloděje přestat být lákavé. Obecně lze říci, že masově vyráběné spotřební výrobky procházejí životním cyklem sestávajícím ze čtyř fází:

1. Fáze inovace
2. Fáze růstu
3. Fáze masového trhu
4. Fáze nasycení

Ve fázi *inovace* kupuje výrobek zvláštní skupina zákazníků. Obvykle se těžko ovládá, bývá drahý, dosti těžký a obtížně přenosný. Proto byly první počítače vystavené jen malému riziku krádeže. Podobně první domácí videopřehrávače se nemohly opřít o širokou nabídku filmů z nedaleké videopůjčovny. Proč je tedy krás? Ve fázi *růstu* se zesnadní ovládání výrobků, klesne jejich cena i váha a snáze se přenášejí. Většina lidí takový produkt chce a ví, jak se používá, a proto vzroste i počet krádeží. Právě k tomu došlo v době, kdy vzrostla popularita stolního počítače nebo když získaly půdu videopřehrávače a CD přehrávače. Ve fázi *masového trhu* se produkt stane ještě lákavějším. Prodává se ho ještě víc a dochází k endemii krádeží. Když nastane fáze *nasycení*, lidé, kteří daný produkt opravdu chtějí, ho už většinou mají a počet krádeží klesá. Například videopřehrávače a CD přehrávače jsou dnes tak běžné, že jejich cena je relativně nízká a nabízejí zloději jen malý zisk; kapesní kalkulátory stojí několik dolarů a bývají v bezpečí i na stole za otevřenými dveřmi.

Mnoho výrobků, které před časem způsobily vlnu trestné činnosti, se nyní nachází ve fázi nasycení a představuje pro zloděje jen malá lákadla. V důsledku inovací vstupují do stejného cyklu stále nové výrobky. Navíc hodnotné předměty, například airbagy a laptopy, představují hodnotné nové objekty snadných krádeží.

Výrazné historické proměny produktů a aktivit ovlivňují míru a typy trestné činnosti. Už jsme popsali, jak zvýšení počtu zaměstnaných žen a nástup lehčích trvanlivých výrobků poskytují nové příležitosti k trestné činnosti. Rozšíření motorových vozidel zvětšilo oblast působnosti násilníků. Milióny nehlídaných vozů zaparkovaných na městských ulicích poskytují široké možnosti zlodějům. Ačkoli počet vlastníků automobilů narůstá, nezdá se, že by už bylo dosaženo fáze nasycení.

Jedním z novějších trendů je rozšíření mobilních telefonů, které vedlo k velkému nárůstu možností šidit telefonní společnosti, protože tyto telefony lze snadno „naklonovat“, a používat bez placení. Široký význam má zavádění automatických pokladen v bankách a rychle se šířící užívání koncových platebních bodů (POS, point of sale terminals) a plastikových peněz v obchodech. Ve Spojených státech – a nejspíš i v Británii a jinde – přinesly tyto trendy v posledních letech prudký nárůst užívání plastikových peněz či menších obnosů v hotovosti, což vede k výraznému posunu k bezhotovostní společnosti. V důsledku toho je na veřejnosti mnohem méně peněz v hotovosti, které by se daly ukrást. Peníze se vyskytují v tak malých obnosech, že přitahují méně trestné činnosti.

8. Prevenci kriminality lze provádět omezováním příležitostí

Kdyby nebyla pravda, že omezování příležitostí pomáhá při prevenci kriminality, nikdo by se neobtěžoval běžnými bezpečnostními opatřeními, jako jsou zamykání vozů a domů, přechovávání peněz na bezpečných místech, rady dětem, aby se vyhýbaly neznámým lidem, a hlídání sousedního domu či bytu, když jeho obyvatelé odjedou. Taková bezpečnostní opatření však provádíme dennodenně.

Tyto činnosti mohou někdy přesunout riziko kriminálního útoku jinam. Aby se tomu zamezilo a aby se zajistilo obecnější snížení rizika kriminality, musí policie, vláda a jiní činitelé provádět širší opatření na omezení příležitostí. Z takových úvah vychází několik modelů prevence kriminality:

- zacílené hlídkování,
- uspořádání prostoru umožňující ochranu (defensible space architecture),
- prevence kriminality pomocí designu uzpůsobeného prostředí (environmental design),
- situační prevence kriminality.

Navzdory určitým odlišnostem se každá z těchto metod snaží omezit příležitosti k trestné činnosti u daných druhů objektů, lokalit a tříd obětí. Každá se zaměřuje na prevenci velice specifických typů trestné činnosti. Žádná z nich se nepokouší zlepšovat lidskou povahu. A co je nejdůležitější, všechny čtyři metody se snaží zamezit trestné činnosti praktickými, přirozenými a jednoduchými způsoby při nízkých společenských a ekonomických nákladech.

Nejrozvinutější z těchto přístupů je situační prevence kriminality. Bylo již sestaveno a publikováno téměř sto modelových studií situační prevence kriminality (mnohé z nich vydalo britské Ministerstva vnitra). V rámci této práce jsme již na některé z nich odkazovali. Jelikož na tomto místě nemůžeme probrat všechny ostatní, alespoň ilustrujeme škálu možných opatření na příkladu deliktů zaměřených na telefony; jež představují důležité pomůcky pachatelů i časté objekty trestné činnosti. Studie situační prevence dokázaly účinnost opatření omezujících příležitosti v následujících kontextech:

<i>DELIKT SOUVISEJÍCÍ S TELEFONY</i>	<i>METODA SITUAČNÍ PREVENCE</i>
<i>poškození telefonních budek vandaly</i>	zlepšení designu a dohledu
<i>krádeže peněz z veřejných telefonů</i>	telefonní karty, pevnější zásobníky na peníze
<i>krádeže mobilních telefonů</i>	Naprogramování telefonů pro jediného uživatele
<i>velké podvody s telefony (newyorské autobusové nádraží)</i>	z telefonů nelze volat do zahraničí
<i>hádky ve věznicích o používání telefonů</i>	každý vězeň dostane přidělen určitý čas u telefonu
<i>užívání veřejných telefonů pro obchod s drogami</i>	odstranění telefonů, omezení příchozích hovorů
<i>obscénní a výhrůžné telefonáty</i>	přístroje na identifikaci volajícího
<i>strach volat policii</i>	přidělení soukromých telefonů zdarma některým osobám

Většina příkladů situační prevence s telefony vůbec nesouvisí, tato tabulka ilustruje pouze škálu trestných činů a preventivních opatření souvisejících s jedním malým přístrojem. Jak bylo řečeno, základní princip, o který se tyto různé metody opírají, je omezit příležitosti k trestné činnosti. Bylo definováno šestnáct technik omezování příležitosti, které lze rozdělit podle čtyř cílů odvozených z teorie racionálního výběru: zvýšit vnímané úsilí vynakládané na trestnou činnost, zvýšit vnímaná rizika, snížit předpokládané zisky a odstranit záminky pro trestnou činnost. To dokládá, jak lze teorii příležitosti přímo uplatnit při prevenci kriminality.

Tabulka 10: Šestnáct technik situační prevence kriminality zaměřených na omezování příležitostí, s příklady

Zvýšit vnímané úsilí vynakládané na trestnou činnost

1. Zabezpečit objekty: *zámky na volantech, bezpečnostní fólie*
2. Kontrolovat přístup k objektům: *telefony u vstupů, elektronický vstup do garáží*
3. Odvést pachatele od objektů: *umístění autobusových zastávek, uzavírky ulic, oddělení nepřátelých fanoušků*
4. Kontrolovat pomůcky k trestné činnosti: *fotografie na kreditních kartách, plastické pивní sklenice v hostincích*

Zvýšit vnímaná rizika trestné činnosti

5. Monitorovat vchody a východy: *elektronické visačky na zboží, kontrola zavazadel*
6. Formální dozor: *červené světlo a rychlostní kamery, ozbrojená stráž*
7. Dozor ze strany zaměstnanců: *hlídači parkovišť, kamerové systémy ve dvouposchod'ových autobusech*
8. Přirozený dozor: *osvětlení ulic, uspořádání prostoru umožňující ochranu*

Snížit předpokládané zisky z trestné činnosti

9. Odstranit objekty: *telefonní karty, přenosná rádia v automobilech, útočiště pro ženy*
10. Identifikovat majetek: *řidičské průkazy, označování majetku, označování součástek automobilů*
11. Omezit lákadla: *rychle opravit předměty poničené vandaly, parkování mimo ulice*
12. Odepřít zisky: *poukoustovat visačky na zboží, PIN u automobilových rádií, čistit graffiti*

Odstranit záminky pro trestnou činnost

13. Stanovit pravidla: *registrace v hotelích, celní prohlášení, etické kodexy*
14. Působit na svědomí: *rychloměry podél silnic, výstražné cedule („jen idioti řídí opilí,,)*
15. Kontrolovat narušitele: *zákony stanovující věkový limit pro konzumaci alkoholu, balónky na zkoušku obsahu alkoholu, bezpečnostní čip (V-chip) v televizích*
16. Usnadnit dodržování pravidel: *odpadkové koše, veřejné toalety, jednoduché odbavení v knihovnách*

Zdroj: Clarke, Ronald V. (ed.). 1997. *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, druhé vydání. Albany, New York: Harrow & Heston.

9. Omezení příležitostí obvykle nevede k přesunu trestné činnosti

Proti všem těmto způsobům jak omezit příležitosti k trestné činnosti byla vznesena stejná námitka: že kriminalitu nesnižují, ale pouze ji přesunují. Podle této teorie „přesunu,, (displacement) dochází k pohybu trestné činnosti pěti základními způsoby:

- trestná činnost se může přesunout z jedné lokality do jiné (geografický přesun);
- trestná činnost se může přesunout z jednoho času na jiný (časový přesun);
- trestná činnost se může zaměřit místo jednoho objektu na jiný (přesun objektu);
- jeden způsob provádění trestné činnosti se může vyměnit za jiný (taktický přesun);
- jeden typ trestné činnosti se může vyměnit za jiný (přesun typu trestné činnosti).

V každém z těchto případů se předpokládá, že pachatelé se trestné činnosti dopouštět musí, ať jsou překážky jakékoli, nebo, jak by se řeklo hovorově, „zlo se neutají,, (bad will out). Tento předpoklad může nabývat různých podob. V některých případech se předpokládá, že sklon dopouštět se trestné činnosti nabývá na intenzitě a musí se vybit, podobně jako lidé hledají sexuální uspokojení. V jiných případech se tíhnutí k trestné činnosti pokládá za tak silné a trvalé, že podobně jako povodňová vlna překoná všechny překážky. Jindy se zase předpokládá, že „profesionální,, delikventi či narkomani musí mít z trestné činnosti určitý příjem, aby si mohli udržet svůj životní styl nebo svou závislost.

Ať už jsou východiska tohoto předpokladu jakákoli, přehlíží se zde důležitá příčinná role lákadla a příležitosti. Vezměme si příklad supermarketu, ve kterém se zavedla nová bezpečnostní opatření zaměřená proti krádežím zboží. V důsledku toho příležitostní zloději zboží nezačnou nakupovat v jiném supermarketu, kde by mohli dál občas krást, ledaže by jim nabízel stejně dobrou a cennou příležitost. Ještě méně pravděpodobné je, že by začali v práci krást kancelářské potřeby a jiné malé předměty, aby si nahradili ztrátu způsobenou omezením krádeží v obchodě. Nejméně pravděpodobné je, že by je to dohnalo k nějakému zcela odlišnému typu trestné činnosti, že by například číhali na staré lidi a pak jim vytrhávali tašky s nákupem potravin.

Dokonce i v případě skutečných delikventů přihlíží teorie přesunu příliš málo k příčinné roli příležitosti. Například výzkumy narkomanů ukázaly, že v různých obdobích své závislosti jsou zvyklí užívat dosti odlišné dávky a druhy nelegálních látek. Nelze pozorovat ani prostý nárůst užívání drog. Může se naopak stát, že narkomani musí v pozdější fázi závislosti užívat menší dávky nebo méně žádané drogy prostě proto, že přísun drog byl omezen. Co se týče profesionálních delikventů, například bankovních lupičů, není důvod předpokládat, že by většina z nich z trestné činnosti vydělávala pevně stanovenou částku. Jistě by se dopouštěli méně vloupání, pokud by to pro ně bylo obtížnější a riskantnější, a naopak by se jich dopouštěli častěji, pokud by to pro ně bylo snazší. Bankovní lupiči, jako my všichni, se musí čas od času smířit s nepříznivými okolnostmi a spokojit se s menším výdělkem.

Ti, kdo se domnívají, že přesun je nevyhnutelný, přeceňují pravděpodobnost, že k němu dojde. To lze doložit na příkladu trhů s drogami. Často se tvrdí, že zavřeme-li jeden trh s drogami, dealeri se prostě přesunou do blízké lokality a provozují svou činnost dál. Přitom se však přehlíží, že pro výběr původní lokality nejspíš existovaly nějaké důvody. Mohlo jít o lokalitu,

- do které se zákazníci snadno dostali automobilem;

- která se snadno hledala a kam se snadno dojíždělo ze vzdálených částí města nebo předměstí;
- která se nacházela poblíž autobusové zastávky, což vyhovovalo těm, kdo přijížděli veřejnou dopravou;
- která se nacházela poblíž bytů dealerů, což bylo pro ně obzvlášť výhodné;
- která se nacházela poblíž hostince, který dealerům poskytoval občerstvení, a herny, která jim poskytovala zábavu;
- v níž se nacházel veřejný telefon, což usnadňovalo kontakt mezi dealery a zákazníky.

Většina blízkých lokalit nebude spojovat všechny tyto výhody pro dealery a zákazníky. Pokud se vhodné lokality v okolí nacházejí, už v nich mohou být trhy s drogami a stávající dealeři budou bojovat o jejich ovládnutí.

To dokládá, že prostor pro přesun může být užší, než se často předpokládá, což však neznamená, že by ho bylo možné přehlížet. Teorie racionálního výběru předpovídá, že:

Pachatelé přesunou trestnou činnost, jíž se zamezilo, pokud přitom zisky převýší náklady. Trestnou činnost nepřesunou, pokud náklady převýší zisky.

V některých případech patrně k přesunu trestné činnosti skutečně došlo. Kupříkladu brzy poté, co se v roce 1971 začaly v Británii prodávat nové automobily jen se zámky na volant, stoupl počet krádeží starších vozů, pokud nebyly vybaveny těmito zámky. Jelikož bylo pro pachatele snadné takové vozy najít, není tento přesun nijak překvapivý. V mnoha jiných případech však z výzkumu vyplynulo, že k přesunu nedošlo buď vůbec, nebo jen v omezené míře. Uvedme si několik příkladů:

- Ve Švédsku nové způsoby identifikace výrazně omezily šekové podvody, a přitom nic nenaznačovalo tomu, že by došlo k přesunu k celé řadě „myslitelných„ alternativních deliktů.
- V rakouských bankách se v důsledku rozsáhlého zabezpečení objektů snížil počet vloupání, a přitom nic nenasvědčovalo tomu, že by v důsledku toho došlo ke zvýšení počtu pouličních loupežných přepadení či vloupání do obchodů, čerpacích stanic, heren a motelů.
- Ve střední Anglii zlepšily úřady osvětlení na zchátralém sídlišti; snížená kriminalita se nepřesunula na sousední sídliště.
- Na zastřešených tržištích v Birminghamu osvětlení a přeskupení stánků značně snížilo počet krádeží, a přitom nic nenasvědčovalo přesunu na sousední tržiště.
- Když na víceúrovňovém parkovišti v Doveru snížil balíček nových bezpečnostních opatření počet krádeží, nenasvědčovalo nic tomu, že by se krádeže přesunuly na blízká parkoviště.
- Ve Finsbury Parku se podařilo díky uzavírkám ulic a intenzivnějšímu hlídkování omezit pouliční prostituci, přičemž se spíše nezdálo, že by se prostitutky jednoduše přesunuly do blízkých lokalit. Podle badatelů, kteří se výsledky zabývali, se mnoho žen postávajících na ulicích ve Finsbury Parku nevěnovalo prostituci z nijak hlubokých pohnutek. Mnoho z nich ji pokládalo za relativně snadný způsob obživy. Když se okolnosti změnily, změnilo se i jejich nasazení a mnohé z nich tuto „hru„ podle všeho vzdaly.

Tabulka 11: K přesunu trestné činnosti nedochází automaticky

Když se kriminalita díky preventivní činnosti sníží, je snadné prohlásit, že se přesune jinam. Taková tvrzení se však při bližším zkoumání často rozplynou. Například vedoucí pracovníci londýnského metra se domnívali, že jejich úspěšná snaha upravit nové automaty na lístky tak, aby nepřijímaly falešné padesátipencové mince, pouze přesunula problém na falešné librové mince. Jelikož falešným librářům je těžší se bránit, domnívali se, že své potíže vlastně zhoršili. Ačkoliv se falešné libry skutečně začaly objevovat hned poté, co byly falešné padesátipencové mince vytlačeny, podrobnější analýza ukázala, že:

- *Falešné libry se objevovaly na stanicích, které nebyly předtím postiženy falešnými padesátipencovými mincemi.*
- *Falešnou padesátipencovou minci uměl vyrobit každý školák: prostě se zabalila desetipencová mince do alobalu.*
- *Falešnou libru dovedl vyrobit jen člověk, který uměl pracovat s kovem a měl potřebné vybavení: naplnil měděné trubky tmelem a pak je opatrně rozřezal.*
- *Potíže s falešnými librami (méně než 3 500 měsíčně) nikdy nedosáhly rozměru potíží s falešnými padesátipencovými mincemi (v době vrcholu téměř 95 000 měsíčně).*

Vidíme, že tyto dva problémy postihly jiné stanice, podíleli se na nich jiní pachatelé a že tvrzení o přesunu je nepodložené.

Zdroj: Ronald V. Clarke et al. 1994. *Subway slugs: Tracking displacement on the London Underground. British Journal of Criminology, Vol 34, str. 122-138.*

Je možné se domnívat, že v těchto případech náklady pachatelů na přesun spíše převyšovaly jejich zisky. Tyto a mnohé další případy výrazně podporují závěr, že k přesunu dochází mnohem méně často či v mnohem menší míře, než se dosud předpokládalo. Vyplývá to ze tří různých přehledů literatury o přesunu, které sestavili badatelé v Kanadě, Spojených státech a v Nizozemí. Posledně jmenovaná studie, sestavená pro nizozemské Ministerstvo spravedlnosti, je nejnovější a nejrozsáhlejší. Píše se v ní, že 22 studie přesunu z 55 neobjevily žádné doklady toho, že by k němu došlo. U ostatních 33 studií, které takové doklady objevily, se podle všeho přesunula jen část trestné činnosti. V žádném z případů nebyl objem přesunutých trestných činností stejný jako objem trestné činnosti, již se zamezilo.

Shrnutí: přesun představuje pro prevenci vždy hrozbu, avšak na základě závažných teoretických dokladů se lze domnívat, že rozhodně není nevyhnutelný. Výzkumy přesunu kromě toho dokládají, že i pokud k němu dojde, zdaleka nemusí být úplný a že opatřeními omezujícími příležitost lze dosáhnout významného čistého snížení kriminality.

Tabulka 12: Zákony o přilbách a příležitost ke krádežím motocyklů

Badatelé britského Ministerstva vnitra zaznamenali výrazný pokles krádeží motocyklů krátce poté, co v roce 1973 vstoupily v Anglii a Walesu v platnost bezpečnostní zákony nařizující motocyklistům nosit přilby. Pachatelé, kteří chtěli ukrást motocykl, pak museli být vybaveni přilbou, jinak by si jich brzy někdo všimnul. K podobnému poklesu krádeží motocyklů došlo v důsledku zákonů o přilbách i v Nizozemí, Indii, Německu a dalších zemích.

Samo o sobě to představuje pozoruhodný doklad o síle příležitosti jakožto jedné z příčin kriminality. Podrobné údaje z Německa však badatelům pomohly zjistit, zda snížení počtu ukradených motocyklů vyvolalo přesun ke krádežím automobilů nebo jízdních kol. Pokuty na místě za nenošení přilby byly v Německu zavedeny v roce 1980. První sloupec tabulky ukazuje, že do roku 1986 se počet krádeží motocyklů snížil asi na třetinu stavu z roku 1980, ze zhruba 150 000 na zhruba 50 000. (V postupném snižování se patrně odráží důraznější uplatňování předpisu a rostoucí povědomí o něm.) Pokud je příčinou tak výrazného snížení pouze požadavek nosit přilbu (a jiné přesvědčivé vysvětlení zatím nikdo nepředložil), vyplývá z toho, že krádeže motocyklů závisejí na vhodné příležitosti mnohem víc, než by se kdo domníval.

KRÁDEŽE MOTOCYKLŮ, AUTOMOBILŮ A JÍZDNÍCH KOL V NĚMECKU

rok	motocyklů	automobilů	Jízdních kol
1980	153 153	64 131	358 865
1981	143 317	71 916	410 223
1982	134 735	78 543	453 850
1983	118 550	82 211	415 398
1984	90 008	72 170	376 946
1985	73 442	69 659	337 337
1986	54 208	70 245	301 890

Druhý a třetí sloupec tabulky ukazují počty krádeží automobilů a jízdních kol v celé zemi ve stejných letech. Ty dokládají určitý, byť omezený přesun: počet krádeží automobilů vzrostl od roku 1980 do roku 1986 téměř o 10 procent, ze zhruba 64 000 na zhruba 70 000. Od roku 1980 do roku 1983 vzrostl i počet krádeží jízdních kol, pak se však opět snížil a na konci zkoumaného období dosáhl nižší úrovně než v roce 1980. Celkově je zřejmé, že přinejlepším jen malá část 100 000 krádeží motocyklů, ke kterým nedošlo díky zákonům o přilbách, se přesunula ke krádežím jiných vozidel.

Zamyslíme-li se nad tímto faktem, ukáže se, že nemusí být překvapivý. Motocykly nejspíš představují obzvláště atraktivní objekt krádeží. Pro mladé muže (a těmi je většina zlodějů) je mnohem zábavnější jezdit na motocyklu než na jízdním kole. I v případě, že se pachatel jen chce pozdě v noci dostat domů, je motocykl značně výhodnější, obzvláště pokud jde o delší vzdálenost než jen několik kilometrů. Kromě toho se motocykly asi kradou snáz než automobily, protože do těch se pachatel musí nejdříve dostat a teprve poté je může nastartovat. Automobily, podobně jako jízdní kola, poskytují méně vzrušení než motocykly a na to, aby je člověk mohl řídit, obvykle potřebuje víc znalostí.

Zdroj: Pat Mayhew et al. 1989. Motorcycle theft, helmet legislation and displacement. *Howard Journal of Criminal Justice*, Vol 28, str. 1-8.

10. Zacílené omezení příležitostí může vést k rozsáhlejšímu snížení kriminality

Studie přesunu nepřinesly jen poznatek, že přesun není tak závažnou hrozbou, jak se dřív myslelo, ale vedly i k dalšímu závěru. Ukázalo se, že někdy může dojít k opačnému jevu, než je přesun. Nejen že se trestná činnost v důsledku preventivních opatření nerozšíří do jiných časů a lokalit, ale někdy dojde dokonce k tomu, že se zisky ze zacílených preventivních opatření přenesou i mimo cíle daného zákroku. O tom existuje již mnoho dokladů, například:

- Když byly na třech parkovištích v areálu University of Surrey nainstalovány kamerové systémy, snížila se kriminalita nejen na těchto parkovištích, ale i na jednom dalším, které kamerami střeženo nebylo.
- Když byly v severní Anglii v pěti dvouposchodových autobusech z 80 nainstalovány kamerové systémy, omezilo to vandalismus školáků ve všech autobusech, nejen v těch s kamerami (ve třech z nich byly instalovány jen makety kamer).
- Když byly v knihovně na University of Wisconsin knihy opatřeny elektronickými visačkami, které v případě pokusu o krádež rozezvučely alarm, snížil se nejen počet krádeží knih, ale i videokazet a jiných předmětů, které visačkami označeny nebyly.
- Když obchodník se zlevněnou elektronikou v New Jersey začal cenné zboží ve svém obchodě denně počítat, prudce se snížil počet krádeží nejen těchto výrobků, ale i jiných výrobků, které pravidelně počítány nebyly.
- Když byly na některých křižovatkách v Strathclydu nainstalovány kontrolní kamery, začali lidé méně jezdit na červenou nejen na těchto místech, ale i na jiných dopravních světlech v okolí.
- Realizace balíčku situačních opatření u domů na kirkholtském sídlišti, v nichž opakovaně docházelo k vloupáním, snížila počet vloupání v celém Kirkholtu, nejen v těch domech, které byly obzvlášť chráněny.
- Když byly v šesti velkých amerických městech zavedeny systémy vyhledávání vozidel, snížilo se riziko krádeže nejen u automobilů, jejichž vlastníci tyto přístroje zakoupili, ale v celých městech.

Tabulka 13: Rozšiřování zisků a kamerové systémy na univerzitních parkovištích

Nový vedoucí bezpečnostního odboru na University of Surrey se rozhodl čelit vlně krádeží na univerzitních parkovištích instalací kamerových systémů. Nechal nainstalovat kameru na stožár, odkud měla parkoviště střežit. Jak je vidět z nákresu, kamera nemohla střežit všechny čtyři parkoviště stejně, protože jí ve výhledu na parkoviště 1 bránily budovy. Dalo se tedy očekávat, že pokud kamerové systémy vůbec pomohou omezit kriminalitu, pak jen na těch parkovištích, které pokrývají dostatečně. Dalo se také očekávat, že z těchto parkovišť přesune kamera trestnou činnost na to, které nebylo důsledně střeženo. Ve skutečnosti se však rok poté, co byly kamerové systémy nainstalovány, snížil počet krádeží a případů vandalismu o polovinu, ze 138 rok před instalací na 65 rok po instalaci. Na parkovišti 1, nepokrytém kamerami, poklesl počet deliktů stejně jako na ostatních třech parkovištích. K rozšíření zisků plynoucích z kamerového systému došlo pravděpodobně proto, že potenciální pachatelé věděli o tom, že systém byl na univerzitě nainstalován,

avšak neznali jeho omezení. Mnoho z nich si nejspíš řeklo, že riziko a námaha spojené s cestou na univerzitní parkoviště a trestnou činností se už nevyplátí.

Zdroj: Barry Poyner. 1997. Situational prevention in two parking facilities. In: Ronald V. Clarke (ed.), *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*. Druhé vydání. Albany, New York: Harrow and Heston

To vše jsou příklady jevu, který badatelé nazývají „rozšiřování zisků,, (diffusion of benefits) preventivních opatření. Tyto případy společně dokládají, že potenciální pachatelé sice mohou vědět o tom, že byla zavedena nová bezpečnostní opatření, ale nemívají jistotu o jejich přesném rozsahu. Mohou se domnívat, že se opatření realizovala v širším měřítku, než odpovídá skutečnosti, a že úsilí potřebné na trestnou činnost nebo rizika s ní spojená se zvýšila u většího počtu lokalit, míst či cílů, než je tomu ve skutečnosti.

Rozšiřování zisků výrazně zvyšuje praktický dopad programů omezujících příležitosti. Tento jev byl zaznamenán teprve nedávno a zatím nevíme, jak ho podpořit. Jedním z důležitých způsobů může být publicita. Rozsáhlá publicita pomohla rozšířit zisky z kamerových systémů na všech 80 autobusů, ačkoliv byly instalovány jen v několika z nich. Jeden z autobusů s kamerami byl předveden mnoha školákům v oblasti, a když kamery úspěšně dopomohly k prvním zatčením, psalo se o tom hodně v novinách.

Je třeba očekávat, že rozšiřování zisků se zpomalí, když pachatelé zjistí, že rizika a úsilí spojená s trestnou činností nevzrostla tak výrazně, jak se domnívali. Došlo k tomu například v době po zavedení balónku na zkoušku obsahu alkoholu; to mělo mnohem větší okamžitý dopad na řízení v opilosti, než se očekávalo s ohledem na to, o kolik vzrostlo skutečné riziko přistižení. Když však řidiči zjistili, že riziko přistižení zůstává dost nízké, začal počet opilých řidičů opět stoupat. Z toho lze vyvodit, že je třeba hledat způsoby, jak držet pachatele v nejistotě ohledně toho, jak velkému riziku se vlastně vystavují či kolik nadbytečného úsilí musí vynaložit, pokud se chtějí nadále dopouštět trestné činnosti.

D. Závěry

V této publikaci jsme se snažili zaplnit mezeru v kriminologické teorii, jež dosud přehlížela významnou roli příležitosti jako jedné z příčin trestné činnosti. Nepopíráme, že významnými příčinami trestné činnosti jsou také individuální či sociální proměnné. Kriminalita je totiž výsledkem interakce mezi osobou a prostředím. Studium prostředí se prohloubí nejen naše znalosti o trestných činech, ale získáme také mnohem víc vědomostí o strukturách a vývojových tendencích kriminality.

Nejdůležitější je, že studium hmatatelných prostředí, v nichž dochází k trestné činnosti, otevírá ohromný prostor pro teoretickou kriminologii. Kriminologové už nemusí operovat jen s abstrakcemi a diskutovat o roli společenské třídy, rasy či inteligenčních kvocientů. Mohou se zabývat i bezprostředními jevy každodenního života – obzvláště těmi součástmi světa, které řídí naše pohyby, propůjčují našim životům tvar a soudržnost a ovlivňují naše volby a rozhodnutí, a to včetně těch, které souvisejí s kriminalitou. Tím, že budou propojovat přímé zkušenosti s informacemi o rutinních deliktech, mohou kriminologové obohatit teoretické bádání.

Pokud uznáme, že příležitost je jednou z příčin kriminality, otevře se nové pole působnosti i pro preventivní programy zacílené na omezování příležitostí. Tyto programy nejsou pouhým doplňkem tradičního úsilí potlačovat individuální sklony k trestné činnosti pomocí společenských a komunitních projektů či hrozbou trestního postihu. Novější programy se totiž zaměřují na jevy, které mnohem úžeji souvisejí se samotným trestným činem, a mají proto mnohem větší šanci okamžitě snížit kriminalitu. Tento příslib se stal ještě určitějším ve světle výsledků nedávných výzkumů přesunu a rozšiřování. Přesun jen málokdy (pokud vůbec někdy) vede k tomu, že by došlo ke ztrátě všech zisků pramenících ze zacílených opatření na omezování příležitostí. Naopak rozšiřování zisků někdy vede k tomu, že se kriminalita sníží i mimo cílovou oblast takových opatření.

Jinými slovy: uznáme-li, že příležitost je jednou z příčin trestné činnosti, a to příčinou stejně důležitou jako individuální či sociální proměnné, které se za příčiny kriminality obvykle pokládají, povede to jednak k obohacení kriminologické teorie, jednak k posílení vztahu kriminologie ke konkrétním programům a praxi. Znamená to také, že mnoho preventivních činností, v jejichž rámci policisté, soukromí bezpečnostní pracovníci a zaměstnanci obchodů omezují příležitosti k trestné činnosti, plně a přímo odstraňuje některé ze základních příčin kriminality.

Vybraná literatura

Brantingham, P. J., a Brantingham, P. L. (1984). *Patterns in Crime*. New York: Macmillan.

Brantingham, P. J., a Brantingham, P. L. (eds.). (1991). *Environmental Criminology*. Prospect Heights, Ohio: Waveland.

Clarke, R. V. (ed.). (1997) *Situational Crime Prevention: Successful Case Studies*, 2. vyd. Albany, New York: Harrow & Heston.

Clarke, R. V. a Felson, M. (eds.). (1993). *Routine Activity and Rational Choice: Advances in Criminological Theory*, 5. New Brunswick, New Jersey: Transaction Books.

Cornish, D. a Clarke, R. V. (eds.). (1986). *The Reasoning Criminal*. New York: Springer-Verlag.

Crowe, T. D. (1991). *Crime Prevention through Environmental Design: Applications of architectural design and space management concepts*. Boston: Butterworth-Heinemann.

Cusson, M. (1983). *Why Delinquency?* Toronto: University of Toronto Press.

Eck, J. E. a Weisburd, D. (eds.). (1995). Crime and Place. *Crime Prevention Studies*, sv. 4. Monsey, New York: Criminal Justice Press.

Felson, M. (1998). *Crime and Everyday Life*, 2. vyd. Thousand Oaks, California: Pine Forge Press.

Goldstein, H. (1990). *Problem-oriented policing*. New York: McGraw-Hill.

Jeffery, C. R. (1971). *Crime Prevention through Environmental Design*. Beverly Hills, California: Sage.

Kelling, G. L. a Coles, C. (1996). *Fixing Broken Windows: Restoring order and reducing crime in our communities*. New York: Free Press.

Mayhew, P., Clarke, R. V., Sturman, A., a Hough, J. M. (1976). *Crime as Opportunity*. London: Her Majesty's Stationery Office.

Newman, G., Clarke, R. V., a Shoham, S. G. (1997). *Rational Choice and Situational Crime Prevention: Theoretical foundations*. Dartmouth: Ashgate.

Newman, O. (1972) *Defensible Space: Crime prevention through urban design*. New York: Macmillan.

Poyner, B. (1983). *Design Against Crime: Beyond Defensible Space*. London: Butterworth.

Poyner, B., a Webb, B. (1991). *Crime Free Housing*. Oxford: Butterworth.

Tedeschi, J. a Felson, R. B. (1994). *Violence, Aggression and Coercive Action*. Washington: American Psychological Association Books.

PŘÍLEŽITOST DĚLÁ ZLODĚJE
Praktická teorie prevence kriminality

Autoři: Marcus Felson
Ronald V. Clarke

Překlad: Daniel Soukup

Vydavatel: Institut pro kriminologii a sociální prevenci

Určeno: Pro odbornou veřejnost

Tiskárna: Vydavatelství KUFR
František Kurzweil
Naskové 3, Praha 5

Dáno do tisku: srpen 2003

Vydání: první

Náklad: 170 výtisků

www.kriminologie.cz

ISBN 80-7338-016-1